

kılavuz



Türkiye’de Yerinden Edilen Kişiler Sorunu Geri Dönüş ve Zararlarının Tazmini İçin Eylem Kılavuzu

Nurcan Kaya, Ruhşen Doğan, Soetkin Meertens, Yaşar Aydın



“Bu proje Avrupa Birliği tarafından desteklenmektedir.”

Bu belge, Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı (TOHAV), Diyarbakır Barosu, Minority Rights Group International (MRG) ve Mezopotamya Kùltür ve Dayanışma Derneği (MEZODER) tarafından ortaklaşa yürütölen, Türkiye'de Azınlık Haklarının Korunması ve Ayrımcılıkla Mücadele konulu proje çerçevesinde hazırlanıp yayınlanmıştır.

Türkiye'deki tüm etnik, dilsel ve dini azınlıkların haklarının Avrupa standartlarında (Kopenhag kriterlerine uygun olarak) korunmasını amaçlayan bu projenin odaklandığı konulardan birisi, yerinden edilme sorunu ve çözüm önerileridir.

Bu belge, Türkiye'de yerinden edilme olgusu ve başta mülkiyet konusu olmak üzere ilgili sorunları ana hatlarıyla belirtmek, uluslararası insan hakları hukuku ve Avrupa Birliği standartları doğrultusunda devletin yükümlölüklerini hatırlatmak ve başka ölkelerin deneyimleri doğrultusunda somut çözüm önerilerinde bulunmak amacıyla hazırlanmıştır.

Bu belge, Avrupa Birliği'nin maddi desteği ile hazırlanmıştır. Belgenin içeriğine ilişkin sorumluluk tamamen proje ortaklarına aittir ve belge hiçbir koşulda Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

Avrupa Birliği hakkında daha fazla bilgi için lütfen Birliğin resmi web sitesini ziyaret ediniz:
http://europa.eu/index_en.htm

© Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı (TOHAV) 2006

ISBN: 975-98858-3-2

Baskı: Kasım 2006, İstanbul

Matbaa: Berdan Matbaacılık

Kapak Resmi: GÖÇ-DER

Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı Yayınları / 6

Kuloğlu Mah. Turnacıbaşı Sk. No: 55/57 Kat: 3-4-5

Beyoğlu/İstanbul

Tel: +90 (212) 293 47 70-71 **Faks:** +90 (212) 293 47 72

Email: tohav@tohav.org **Website:** www.tohav.org

Türkiye’de Yerinden Edilen Kişiler Sorunu

Geri Dönüş ve Zararlarının Tazmini İçin Eylem Kılavuzu

Nurcan Kaya, Ruhşen Doğan, Soetkin Meertens, Yaşar Aydın

İçindekiler

Kısaltmalar.....	2
A. Giriş.....	3
B. Tanım.....	4
i. Ülke İçinde Yerinden Edilenler	
ii. Mülteciler ve Türkiye Sınırları Dışında Yaşayan Kişiler	
C. Türkiye’de Yerinden Edilme: Arka Plan.....	5
D. Yerinden Edilme Sorununu Doğuran Nedenler.....	6
i. Olağanüstü Hal (OHAL) Kanunu ve Uygulaması	
ii. Koruculuk Sistemi	
iii. Yayla Yasağı, Kara Mayınları	
iv. Ekonomik Nedenler ve Altyapı Projeleri	
E. Yerinden Edilenlerin Bugün Yaşadıkları Sorunlar.....	8
i. ÜYEK’lerin Kentlerde Yaşadığı Sorunlar	
a. Temel İhtiyaçlar ve Barınma Sorunu	
b. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Sorunlar	
ii. Mülkiyet Sorunları	
a. Arka Plan	
b. Tazminat Sorunu	
F. Geri Dönüş.....	13
i. Şimdiye Kadar Uygulanan Projeler	
a. Köy Kent	
b. Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP)	
c. Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişiler Programının Geliştirilmesine Destek Projesi	
ii. Geri Dönüşle İlişkin Sorunlar	
a. Güvenliğe İlişkin sorunlar	
b. Temel Hizmetlere Erişim ve Altyapı Sorunları	
G. Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Işığında Yerinden Edilenlerin İnsan Hakları.....	16
i. Genel Koruma	
ii. Yerinden Edilen Kişilerin Özel Hakları	
H. Bir Geri Dönüş-Yeniden Yapılandırma ve Tazminat Süreci Örneği: Bosna ve Hersek.....	19
i. Geri Dönüş Hakkı	
ii. Mülklerin İadesine Haklar Açısından Bir Yaklaşım	
iii. Mülkiyet Kanunu Uygulamasının Tamamlanması	
iv. Geçici Özel Tedbirler	
v. Tazminat	
vi. Çıkış Stratejisi	
vii. Sonuç	
viii. Türkiye’deki Yerinden Edilmeyle İlgili Bosna ve Hersek Deneyiminden Çıkarılacak Genel Prensipler	
I. Öneriler.....	23
i. Hükümete Yönelik Öneriler:	
a. Yerinden Edilenler politikası ve Yerinden Edilenler Tanımı	
b. Güvenlik	
c. Geri Dönüş: Yeniden Yapılandırma	
d. Tazminat	
ii. Kentlerdeki ÜYEK’ler İçin Alınacak Özel Tedbirler	
iii. Yerel Yönetimlere Yönelik Öneriler	
iv. Uluslararası Mekanizmalara Yönelik Öneriler	
v. STK’lara Yönelik Öneriler	
J. Sonuç.....	29
Kaynakça.....	30

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği	MAZLUM-DER	İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi	MEZODER	Mezopotamya Kùltür ve Dayanışma Derneği
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sùzleşmesi	MRG	Minority Rights Group International (Uluslararası Azınlık Hakları alışma Grubu)
BM	Birleşmiş Milletler	OHAL	Olağanüstü Hal
GÖÇ-DER	Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kùltür Derneği	STK	Sivil Toplum Kuruluşu
HRW	Human Rights Watch (İnsan Hakları İzleme Örgütü)	TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
KDRP	Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi	TGYONA	Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması
KHK	Kanun Hükmünde Kararname	TOHAV	Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı
ICCPR	Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sùzleşme	UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
ICERD	Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sùzleşme	UNHCR	Birleşmiş Milletler Mùlteci Yüksek Komiserliği
İHD	İnsan Hakları Derneği	ÜYEK	Ülke İçinde Yerinden Edilen Kişiler
IOM	International Organisation for Migration (Uluslararası Göç Örgütü)		
KHRP	Kurdish Human Rights Project (Kürt İnsan Hakları Projesi)		

A. Giriş

Türkiye'de, ülkenin doğu ve güneydoğusunda güvenlik güçleri ile PKK¹ arasında silahlı çatışmaların yaşandığı dönemde ve yoğunluklu olarak 1990'lı yıllarda gerçekleşen zorunlu göç veya yerinden edilenler sorunu, milyonlarca insanı etkilediği tahmin edilen ve kalıcı bir çözüm üretilmemesi nedeniyle her geçen gün daha da karmaşıklaşan ve ağırlaşan politik, ekonomik, sosyal, psikolojik ve eğitsel boyutlarıyla çok kapsamlı bir sorun olarak varlığını devam ettirmektedir.² Yerinden edilenler sorunu, yıllar boyunca sorunun ağırlığına rağmen Türkiye'nin gündeminde yeterince yer edinmemiştir. Ancak Avrupa Birliği'ne (AB) giriş sürecinin başlaması ile birlikte sorunun çözümü Türkiye açısından önem arz etmeye başlamıştır.

AB, Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2003 Yılı Düzenli Raporu'nun siyasi kriterler bölümünde, ülke içinde yerinden edilenlerin sosyo-ekonomik durumlarına ve geri dönüşleri önündeki engellere dikkat çekmiş;³ 2004 Yılı Düzenli Raporu'nda da konuyu tekrar ele alarak yerlerinden edilen kişilerin durumunun hala önemini koruduğunu ve çoğunun hala güç koşullarda yaşa-

makta olduğunu ifade etmiştir.⁴ Sivil toplum örgütleri ve devlet kuruluşları da son yıllarda bu konuya ilişkin çeşitli çalışmalar yapmaya başlamışlardır.⁵

Bu çalışmamızda öncelikle yerinden edilmenin tanımını yapıp, Türkiye'de bu sorunu oluşturan nedenleri kısa bir şekilde anlatıp, yerinden edilen kişilerin bugün yaşamakta oldukları sorunları ve şimdiye kadar sorunun çözümüne yönelik olarak geliştirilen devlet politikalarını özetlemeye çalışacağız. Daha sonra, yerinden edilen kişilerin haklarına uluslararası insan hakları hukuku ışığında değinerek, Bosna Hersek ve Kosova'da yaşanan yerinden edilme olgularına ve bu ülkelerde çözüm için geliştirilen politikalara değineceğiz. Son olarak da sorunun çözümüne yönelik kısa ve uzun vadede yapılabileceklerle ilgili başta hükümet olmak üzere sivil toplum örgütleri, belediyeler ve il özel idareleri gibi yerel yönetimler ile uluslararası kurum ve kuruluşlara yönelik önerilerimizi içeren bir eylem kılavuzunu açıklayacağız. Bu belgenin sorunun çözümüne yönelik olarak yürütülmekte olan çalışmalara katkıda bulunacağını ümit ediyoruz.

1 Kürdistan İşçi Partisi

2 Sorun, sivil toplum örgütleri tarafından zorunlu göç veya ülke içinde yerinden edilenler olarak farklı biçimlerde adlandırılmaktadır. Bu çalışmada ise sorun, uluslararası literatüre uygun olarak, hem ülke içinde yerinden edilenleri hem de Türkiye sınırları dışına çıkmış olan yerinden edilmiş kişileri kapsamaması amacıyla, yerinden edilenler olarak tanımlanacaktır. Geri dönüş konusu mültecileri de ilgilendirdiği için bazı bölümlerde mültecilere de değinilecektir.

3 Raporun tam metni için bkz http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2003/rr_tk_final_en.pdf, s. 40

4 Raporun tam metni için bkz. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/rr_tr_2004_en.pdf, s. 50

5 Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) bu konudaki çalışma ve yayınları için bkz.

http://www.tesev.org.tr/etkinlik/yerinden_edilme.php.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)-Türkiye'nin bu konudaki çalışmaları için bkz.

<http://www.undp.org.tr/Gozlem2.aspx?WebSayfaNo=24>

B. Tanım

i. Ülke İçinde Yerinden Edilenler

Türkiye'de yakın zamana kadar ülke içinde yerinden edilen kişiler (ÜYEK) ile ilgili resmi bir tanım geliştirilmemişti. ÜYEK'lere ilişkin en büyük proje olan Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'nde (KDRP) mağdurlardan "yaşadıkları yöreleri terk etmek zorunda kalanlar" diye sözedilmektedir.

Ancak İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan 17 Ağustos 2005 tarihli "Yerlerinden Olmuş Kişiler Sorunu ile KDRP'ye Yönelik Tedbirler" başlıklı çerçeve metninde⁶ ilk kez Birleşmiş Milletler'in (BM) 'Ülke İçinde Yerinden Edilenlere İlişkin Yol Gösterici İlkeleri'nde yer alan yerinden olma tanımı benimsenmiştir.⁷

Türkiye'nin de atıfta bulunduğu bu belge uyarınca, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler, "zorla ya da zorunda kalarak evlerinden veya sürekli yaşamakta oldukları yerlerden özellikle silahlı çatışmaların, yaygın şiddet hareketlerinin, insan hakları ihlallerinin veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerin sonucunda veya bunların etkilerinden kaçınmak için uluslararası düzeyde kabul görmüş hiçbir devlet sınırını geçmeksizin kaçan ya da bu yerleri terk eden kişiler ya da kişi grupları" olarak tanımlanmaktadır.⁸

Bu tanıma göre, halen Türkiye sınırları içinde bulunan, köyleri yakılmış veya köylerini boşaltmak zorunda bırakılmış kişiler ÜYEK'dirler ve sonraki bölümlerde sıralanan ÜYEK'lere tanınan haklardan

yararlanabilirler. Bu belgede, esas olarak çatışmalar ve insan hakları ihlalleri nedeniyle yerlerinden edilen kişiler hedef alınmaktadır, ancak çatışmalar veya hak ihlallerinin yarattığı ekonomik çöküntü nedeniyle köylerini terk etmek zorunda kalmış kişiler ve baraj yapımları dolayısıyla yerlerinde edilenler de ÜYEK olduklarından, bu kişilerin sorunlarına da kısaca değinilecektir.

ii. Mülteciler ve Türkiye Sınırları Dışında Yaşayan Kişiler

Ülke içinde yerinden edilenler dışında, mülteciler de yerinden edilmiş kişiler sayılmaktadır.⁹ BM tarafından 1951 tarihinde kabul edilen Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme, mültecileri, "ırkı, dini, milliyeti veya belirli bir toplumsal gruba mensubiyeti ya da siyasal görüşü nedeniyle zulme uğrayacağı yolunda haklı bir korku taşıyan ve vatandaş olduğu ülkenin dışında bulunan ve o ülkenin korumasından yararlanamayan ya da aynı korku yüzünden yararlanmak istemeyen" kişi olarak tanımlarken, yerlerinden edilmiş kişilere ilişkin bir tanım getirmemiş, herhangi bir koruma mekanizması da öngörmemiştir.¹⁰

Mültecilik statüsüne sahip olanlar dahil, Türkiye sınırları dışında herhangi bir statüde yaşayan yerinden edilmiş kişiler de bundan sonraki bölümlerde özetlenen haklardan, örneğin zararların tazmini hakkı ve geri dönüş hakkından yararlanabilirler.

6 Çerçeve metin için bkz. http://www.icisleri.gov.tr/_Icisleri/Web/Gozlem2.aspx?sayfaNo=722

7 Dilek Kurban, Deniz Yüksek, Betül Çelik, Turgay Ünal, Tamer Aker, 'Zorunlu Göç ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası', TESEV Yayınları, Haziran 2006, s. 80

8 Yol Gösterici İlkeler, Giriş, Para:2. Tüm metin için bkz.

<http://www.unhcr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/d2e008c61b70263ec125661e0036f36e?Opendocument>

9 Burada mültecilerin de tanımını yapmakta yarar var. Zira, yerinden edilmiş kişiler kimi zaman mülteci statüsüne geçmektedirler: "ÜYEK sorunu, sadece ulusal değil uluslararası boyutları da olan bir sorundur. Çünkü, yerinden edilmiş kişiler, uluslararası sınırları geçtikleri çoğu durumda siyasi sığınma başvurusunda bulunabilirler. Nitekim, 1990'lardaki çatışmalı ortamda, yaklaşık 12.000 kişi sınırı geçerek Irak'a kaçtı. Bunlardan 9.000 kadarı Mahmur Mülteci Kampı'na yerleşti; bu gruptan 2.600 kadarı daha sonraki yıllarda Türkiye'ye geri döndü. Öte yandan, yerinden edilen nüfusa mensup pek çok kişi ise, siyasi sığınmacı olarak Avrupa Birliği (AB) ülkelerine göç etti. Dolayısıyla, zorunlu göç, Avrupa'da bir Kürt diasporasının oluşmasını da besledi"

Bkz. Tamer Aker, Betül Çelik, Dilek Kurban, Turgay Ünal, Deniz Yüksek, *Türkiye'de Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Tespitler ve Çözüm Önerileri*, TESEV, Ekim 2005, s. 5, www.tesev.org.tr

10 Sözleşmenin tam metni için bkz. <http://www.unhcr.org.tr/docs/sozlesme.pdf>. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: Bülent Peker, Mithat Sancar, *Mülteciler ve İltica Hakkı*, İnsan Hakları Derneği (İHD) Yayınları.

C. Türkiye’de Yerinden Edilme: Arka Plan

Türkiye’de yaşanan ve ağırlıklı Kürt nüfusunun yerinden edilmesi olgusu, Osmanlı İmparatorluğu’ndan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecine kadar dayanır. Bu bağlamda, sistemli bir yer değiştirme hareketi olarak değinilebilecek önemli bir belge-olay, 1935 tarihli İskân Kanunu ve uygulamasıdır.¹¹ Bu çerçevede yaşanan göç hareketleri ciddi bir nüfusun yer değiştirmesiyle sonuçlanmıştır.

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra ise yeni ve kapsamlı bir zorunlu göç süreci başladı. 1987 yılında, PKK ile devlet güvenlik güçleri arasında yoğunlaşan çatışmalı ortam nedeniyle Türkiye’nin güney-

doğusunda öncelikle beş ilde, ardından toplam dokuz ilde Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle Olağanüstü Hal (OHAL) ilan edildi.¹² OHAL’in uygulandığı dönemde, yerleşim yerleri güvenlik kuvvetleri tarafından çeşitli nedenlerle boşaltıldı.¹³ Bu süreç, neredeyse 20 yıllık geniş bir zaman diliminde, yoğunluklu olarak da çatışmaların şiddetlendiği 1990’lı yıllarda yaşandı. Bu uygulamaların sonucu olarak da binlerce yerleşim alanından tahmini olarak bir milyonu aşkın kişi kendi iradeleri dışında yaşam alanlarını terk etmek zorunda bırakıldılar.¹⁴

11 21 Haziran 1934’te Resmi Gazete’de ilan edilen 2510 sayılı İskân Kanunu halen yürürlüktedir.

12 25 Ekim 1983 tarihli Kararnamenin, Şiddet Hareketlerinde Alınacak Tedbirler başlığını taşıyan 11. maddesinde idareye çok geniş yetkilerin tanındığı ayrıntılı düzenleme ve yasaklamaların yanında bu kapsamda yerleşim yerlerinin de boşaltılabileceği açıkça öngörülmüştür. Maddenin (k) fıkrasında; "Kamu düzeni veya kamu güvenini bozabileceği kanısını uyandıran kişi ve toplulukların bölgeye girişini yasaklamak, bölge dışına çıkarmak veya bölge içerisinde belirli yerlere girmesini veya yerleşmesini yasaklamak" ibaresi yer almaktadır.

OHAL Bölge Valiliğinin kuruluşu hakkında KHK’de de Bölge Valiliğine detaylı idari işlem yapabilme yetkisi getirilmiştir. Burada da köy boşaltma olgusu bizzat valinin emriyle yerine getirilebilmektedir.

13 Bu konuda Kürt İnsan Hakları Projesi (KHRP)’nin 2002 tarihli raporunda yerinden edilme nedenleri arasında, asimilasyon politikasının bir aracı olarak göç ettirme, PKK’yi yenilgiye uğratma stratejisi olarak göç ettirme, PKK’ye destek olduğundan şüphelenilenlere misilleme olarak göç ettirme, sınır bölgesini temizleme aracı olarak göç ettirme, köy koruculuğu sistemi içinde yer almayı kabul etmeyenlere karşı misilleme aracı olarak göç ettirme, kontrol aracı olarak göç ettirme gibi askeri nitelikli nedenler sayılmaktadır. *Ülke İçinde Göç Ettirilen İnsanlar: Türkiye’deki Kürtler, Bir Kürt İnsan Hakları Projesi Raporu, Haziran 2002*, www.khrp.org

14 TBMM’nin Güneydoğuda Boşaltılan Köyler ve Göç Sorunu Araştırma Komisyonu’nun 1997 tarihli raporunda boşaltılan köy ve mezra sayısı 3428, yerinden edilen kişilerin sayısı da 378,335 olarak geçmektedir. İçişleri Bakanlığının verilerine göre ise 2958 köy ve mezra boşaltıldı ve 355.803 kişi yerinden edildi. Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı (TOHAV), Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV), İnsan Hakları Derneği (İHD) ve Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği (GÖÇ-DER) gibi sivil toplum örgütleri ise köylerin boşaltılması sonucu zorunlu göçe maruz kalmış insanların sayısını 3 milyonun üzeri olarak tahmin etmektedirler. Bu konuda bilimsel bir çalışma Hacettepe Üniversitesi bünyesinde yapılmaktadır. Yerinden olmuş nüfus ve KDRP konusunda tamamlayıcı ve güncel nitelikli yeni bir araştırma yapmak amacıyla başlatılan Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması (TGYONA) Projesinin sonuçları henüz yayınlanmamıştır.

D. Yerinden Edilme Sorununu Doğuran Nedenler

i. Olağanüstü Hal (OHAL) Kanunu ve Uygulaması

OHAL Kanununa dayanılarak 1987 yılında çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname¹⁵ (KHK) ile bazı yerlerde OHAL'in ilan edilmesiyle yürürlüğe giren OHAL Bölge Valiliği uygulaması, yürürlükte kaldığı süre içinde çok yoğun insan hakları ihlallerinin yaşanmasına neden olmuştu. Bu süre içinde güvenlik güçleri tarafından köy yakma ve boşaltmalar dahil çok sayıda dava Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde (AİHM) karara bağlandı. Bu davaların bazılarında başvuru evlerinin bizzat güvenlik güçleri tarafından yakıldığı saptandı.¹⁶ Güvenlik güçlerinin sorumluluklarının tartışıldığı birçok davada Türkiye'nin yaşama hakkı, işkence yasağı, özel hayatın ve aile hayatının korunması, mülkiyet hakkı ve etkili başvuru hakkı gibi sözleşme maddelerini ihlal ettiği karar verildi.¹⁷

Yapılan bazı araştırmalarda da Türkiye'deki yerinden edilme olgusunun en önemli sebeplerinden

biri olarak görülen OHAL ve uygulaması, büyük ölçekte bir nüfusun yerinden edilmesinden sonra 30 Kasım 2002 tarihinde sona erdi.¹⁸

ii. Koruculuk Sistemi¹⁹

"OHAL bölgesinde görev yapan güvenlik güçlerine yardımcı olmak ve köylülerin kendilerini korumaları" gerekçesiyle, 442 Sayılı Köy Kanunu'nun 74. maddesine 26 Mart 1985 yılında eklenen fıkraya dayanılarak, erkek köylülerin Türkiye güvenlik güçleri tarafından eğitilmeleri, silahlandırılmaları ve PKK ile mücadeleye katılmaları, bunun karşılığında aylık maaş almaları şeklindeki koruculuk sistemi başlatıldı.²⁰ Başlangıçta 22 ilde yürürlüğe giren köy koruculuğu, 1993'den itibaren 13 ilde de "gönüllü köy koruculuğu" uygulamasının başlamasıyla 35 ile yayıldı. Nisan 2006 tarihi itibarı ile Türkiye'de 57.174 geçici köy korucusu²¹; Aralık 2004 itibarı ile de 30 bin 300 gönüllü köy korucusu bulunmaktadır.²²

15 285 sayılı, OHAL Bölge Valiliğinin kuruluşu hakkında KHK, OHAL kanununa dayanılarak 10 Temmuz 1987 tarihinde kabul edilmiş ve 30 Kasım 2002 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır.

16 Örneğin Ayder vd./Türkiye (No:23656/94), 8 Ocak 2004, para. 140; Yöyler/Türkiye (No:26973/95), 24 Temmuz 2003, para 64. <http://echr.coe.int>

17 Bkz. diğerleri yanında Akdivar vd./Türkiye, (No: 21893/93), 16 Eylül 1996; Menteş vd. / Türkiye (No: 23186/94) 24 Temmuz 1998, Güven/Türkiye (No: 31847/96); İşçi/Türkiye (No:31849/96), 25 Eylül 2001; Doğan vd./Türkiye (No: 8803-8811/02, 8813/02 ve 8815-8819/02), 29 Haziran 2004.

18 Göçe yol açtığı değişik araştırmacılarca ortaya konulan etkenler, tek tek yerinden edilmeye yol açma etkisi çerçevesinde değerlendirildiğinde, etki derecesi sıralamasına göre; güvenlik güçleri ve OHAL uygulamalarının, koruculuk dayatmasının, can korkusunun, köy-mezra boşaltılmasının ve yayla yasağının öncelikle yerinden edilme üzerinde belirleyici olduğu görülmektedir. Bkz. M. Barut, 'Zorunlu Göçe Maruz Kalan Kürt Kökenli T.C Vatandaşlarının Göç Öncesi ve Göç Sonrası Sosyo-Ekonomik, Sosyo-Kültürel Durumları, Askeri Çatışma ve Gerginlik Politikaları Sonucu Meydana Gelen Göçün Ortaya Çıkarıldığı Sorunlar ve Göç Mağduru Ailelerin Geriye Dönüş Eğilimlerinin Araştırması ve Çözüm Önerileri', GÖÇ-DER, 1999-2001. http://www.gocder.net/rprlr/goc_raporu.doc

19 26 Mart 1985 tarihinde 442 Sayılı Köy Kanunu'nun 74. maddesinde yapılan değişiklikte muhtarın teklifi, kaymakamın kabulü ile gönüllü ya da valiliğin teklifi ve İçişleri Bakanının onayı ile geçici olarak görev yapılan ve köy koruculuğu adıyla oluşturulan kurum. Sayıları çeşitli dönemlerde 77 bini aşan Geçici ve Gönüllü Köy Korucuları, idari bakımdan muhtarın, mesleki bakımdan ise Jandarma Bölük Komutanının emir ve komutası altındadırlar. Daha fazla bilgi için bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Ge%C3%A7ici_K%C3%B6y_Korucusu

20 Madde 74: "Köy muhtarı ve ihtiyar meclisi mahsul zamanlarında çapulcular ve eşkiya türemiş ise yağmadan köy halkını korumak için köylünün eli silâh tutanlarından lüzumu kadarını gönüllü korucu ayırarak bunların isimlerini bir kâğıda yazıp kaymakama götürür.

Kaymakamın müsaadesi olursa bu gönüllü korucular asıl korucularla beraber yağmacılara ve eşkiyaya karşı köy ve köylüyü korurlar."

21 Kurban a.g.e. : 72

22 bkz. www.bianet.org, 16/12/2004 tarihli haber

Uygulamada, koruculuk sistemini kabul etmeyen köylülerin evlerinin güvenlik güçleri tarafından yakıldığı ya da bu kişilerin köylerini terk etmeye zorlandıkları görülmüştür.²³ Köylerini terk etmek zorunda kalan kimi köylüler ise, koruculuğu kabul etmeleri halinde PKK tarafından baskıya maruz kalmaktan korktuklarını ve koruculuğu kabul etmemeleri nedeniyle de güvenlik güçleri tarafından baskıya maruz kaldıklarını ve böyle bir ortamda güvenliklerinin olmadığını ve köylerini terk etmek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir.

iii. Yayla Yasağı, Kara Mayınları

Yayla yasağı, yine "terörle mücadele" çatısı altında aynı dönemde uygulanan bir yasaklamadır. Bu uygulamanın amacı, köylerin zorla boşaltılması gerekçelerinden biriyle aynıdır: Silahlı militanlarla yaylalarda bulunan köylülerin ilişkilerini kesip her türlü (zorla ya da isteyerek) destek biçimlerini ortadan kaldırmak. Bahar ve yaz aylarında yaylaya çıkmak isteyen köylülere, aynı mevsimlerde, bulunacakları bölgelerde askeri operasyon yapıldığı ya da yapılacağı gerekçesiyle izin verilmemektedir.

Bu durumun, özellikle geçimini hayvancılıkla sağlayan kişileri doğrudan etkilediği çok açıktır. Yasak, OHAL Kanunu çerçevesinde Bölge Valiliği veya il valiliklerinin emriyle gerçekleşmekteydi. Yayla yasağından kaynaklanan mağduriyetler

günümüzde de azalarak da olsa devam etmektedir.

Türkiye'de yine güvenlik nedeniyle özellikle sınır bölgelerinde toprağın altına döşenmiş halde 1 milyon kadar mayın bulunmaktadır.²⁴ Bu mayınlar her yıl birçok ölüm ve yaralanma vakalarının yaşanmasına ve bu bölgelerde yaşayan kişilerin köylerini terk etmelerine yol açabilmektedir. Örneğin Mayısız Bir Türkiye Girişimi'ne göre, 2005 yılında yaşanan 62 mayın patlamasında 68 kişi ölmüş, 152 kişi de yaralanmıştır. Bu olayların yüzde 88'i Hakkari, Bingöl, Şırnak, Diyarbakır, Ağrı, Van, Siirt ve Elazığ gibi yerinden edilmenin yaşandığı illerde meydana gelmiştir.²⁵

iv. Ekonomik Nedenler ve Altyapı Projeleri

Çatışmalı ortam dolayısıyla yaşanan ekonomik sıkıntılar ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) çerçevesinde yapılan baraj inşaatları da yerinden edilmenin diğer nedenleri olarak belirtilebilir. Mülkiyetleri baraj sahası altında kalan köylüler, çoğunlukla alternatif bir barınak verilmeden ve genellikle mülklerinin bedelini tam olarak karşılamayan miktarda tazminatların ödenmesiyle zorunlu olarak göç etmek zorunda kalmışlardır. Yakın zamanda temeli atılan ve Hasankeyf ilçe ve çevresinin büyük kısmını sular altında bırakacak olan Ilısu Barajının da, 78.000 kişiyi yerinden edeceği beklenmektedir.

23 Bu konuda birçok değerlendirme, gözlem ve rapor yayınlanmıştır. Diyarbakır Barosu 1998 tarihli bölge raporunda örgütün halktan destek almasının engellenmesi amacıyla 1990 yılından itibaren yoğun bir biçimde köylerin koruculaştırılmasına ve koruculuğu kabul etmeyen köylerin boşaltılmasına yonlendirildiği; köylülerin köylere dönüşünü olanaksızlaştırmak için köylerin boşaltıldıktan sonra yakıldığı belirtilmiştir. www.gocder.net

İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği'nin (MAZLUMDER) 1999 tarihli raporunda da bazı köy boşaltma vakaları şöyle anlatılmaktadır: "... Dicle Tabur Komutanlığı'na bağlı askerlerin, Dicle ilçesine bağlı üç köye yaptıkları baskında köylülerin zorla korucu olmalarını istedikleri, koruculuğu kabul etmemeleri halinde göç etmeleri yönünde köylüleri tehdit ettikleri belirtildi... Lice ilçesine bağlı 200 haneli Hazmaz (Budak) köyünde kalan 37 ailenin koruculuğu kabul etmemeleri halinde, köyü boşaltmak zorunda kalacakları ve askerlerin bu yöndeki baskıların iki aydır devam ettiği belirtildi..." Haziran 1999.

24 "Resmi bilgilere göre Türkiye, anti personel kara mayınlarını ilk kez, 1956-1959 yılları arasında 'yasal olmayan sınır geçişlerini önlemek' amacıyla kullanmaya başlamıştır. Daha sonraki yıllarda ise, 'terörizmle mücadele çerçevesinde ve sadece güvenlik nedenleriyle' mayın kullanmıştır. Bu gerekçeyle, 1989 ile 1992 yılları arasında, Doğu ve Güneydoğu'daki güvenlik tesislerinin etrafına 39 bin 569 adet yeni mayın döşenmiştir." *Uluslararası Mayın İzleme Komitesinin Mayıs 2003 tarihli Türkiye Raporu*, Mayısız Türkiye Girişimi, www.mayinsizbirturkiye.org

25 <http://www.savaskarsittari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=5&ArsivAnalID=351431HD>'nin verilerine göre de, 1990-2002 yılları arasında 512 mayın patlaması olayında 838 kişi hayatını kaybetmiş, 937 kişi de yaralanmıştır. Hayatını kaybedenlerin 244'ü çocuk olmak üzere 394'ü sivil, 334'ü güvenlik görevlisi, 3'ü PKK militanıdır. Yaralananların 214'ü çocuk olmak üzere, 642'si sivil, 294'ü güvenlik görevlisidir. www.mayinsizbirturkiye.org

E. Yerinden Edilenlerin Bugün Yaşadıkları Sorunlar

i. ÜYEK'lerin Kentlerde Yaşadığı Sorunlar

a. Temel İhtiyaçlar ve Barınma Sorunu

ÜYEK'lerin yerinden edilme aşamasında ve sonrasında temel ihtiyaçları karşılanmamaktadır. ÜYEK'ler, programlı bir şekilde göç etmedikleri için göç edilen yerde kendilerine uygun veya yeterli barınma sağlamamıştır. Ayrıca mağdurlar, göç ettikleri yerlerde kiralarını karşılayabilmek için mümkün olduğunca kalabalık olarak yerleşmek durumunda kalmaktadırlar. Tek göz odalarda ve hijyensiz ortamlarda kalabalık bir nüfusun kaldığı sıkça gözlemlenmektedir.²⁶

b. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Sorunlar

ÜYEK'ler, kendi imkânları çerçevesinde kentlere ve metropollerin kenar mahallelerine göç etmek durumunda kaldıklarından başta barınma olmak üzere sağlık, eğitim, kent merkezine ulaşım ve işsizlik gibi problemler yaşamaya başlamışlardır. Bu problemler tabii olarak başka problemleri de tetikleyen bir hal alabilmektedir: Kentlerdeki varoşlarda yaşayan, çoğu göç edenlerden oluşan gençlerin, çocukların eğitim olanaklarından yararlanamaları, hatta işsizlik nedeniyle kriminalize olmaları gibi. Bu ortamlar, mağdurlar için fazlasıyla zorlayıcıdır ve bu durum halen devam etmektedir.²⁷

Yerel idareler ve merkezi yönetim de bu göç hareketine hazırlıksız yakalanmışlar ve ÜYEK'ler bu kurumlardan yeterli düzeyde yardım alamamışlardır. Sosyal yardım uygulamalarına bakıldığında, bu yardımlar Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Vakfı bünyesinde yoksullara verilen yardım fonları ve yeşil kart uygulamasından ibarettir. Ne var ki, bu uygulamalar yerlerinden edilmiş kişileri de kapsamına

rağmen, özellikle onları hedefleyen programlar olmadıkları için ihtiyaca cevap verememektedir. Örneğin arazilerini çatışmalar nedeniyle terk etmek zorunda kalan mülk sahipleri, bu arazilerini kullanamaları dahi, taşınmaz sahibi olmaları dolayısıyla yeşil kart edinmemektedirler. Göz önünde bulundurulması gereken bir diğer husus ise yoksullara verilen yardım fonlarının çoğu zaman tek seferlik olması ve sürekliliğinin bulunmamasıdır. Bu sebeple yerlerinden edilmiş kişilerin yaşadıkları ekonomik sorunlar giderilememektedir.²⁸

Bunun yanında bazı aileler, ekonomik sorunlar nedeniyle çocuklarını okutmak yerine çalıştırmak zorunda kalmakta, bu da çocuk işçiliğinin ciddi bir şekilde büyümesine yol açmaktadır.²⁹ Ailelerin sosyal ve kültürel yaşama katılmaları ise ekonomik koşullar nedeniyle neredeyse imkânsız bir durumdur.

Öte yandan birçok mağdur, özellikle kadınlar, anadilleri olmayan Türkçeyi ya bilmemekte ya da iyi kullanamamaktadır. Bu durum mağdurların daha önce yaşadıkları köylerinde ciddi bir sorun doğurmaktaydı fakat göç ile birlikte kentlerde kurulmaya çalışılan yaşamlarda, sosyal ve kamusal ilişkilerde dil sorunu bir dezavantaj yaratmakta ve kimi zaman ayrımcılığa neden olmaktadır. Örneğin Türkçe bilmedikleri için alışverişte, hastane vb. yerlerde kendilerini ifade etmekte sorun yaşayabilmektedirler. Yerinden edilenler gittikleri yerin halkı tarafından da zaman zaman dışlanmakta, sosyal yaşamda ayrımcılığa maruz kalmakta ve hatta kimi zaman 'terörist' muamelesi görebilmektedirler.³⁰

Bunun yanında sorunun psikolojik yansımaları da söz konusudur. Mağdurlar, entegrasyon sorunları ve yukarıda değinilen sorunların devam etmesiyle bir ötekilik psikolojisi içinde yaşamaktadırlar. Göç ile başlayan ruhsal ve fiziksel travma göç edilen yerde daha da yerleşik bir hal almaktadır.³¹

26 Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Kurban, a.g.e.: 223-224

27 Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Aker, a.g.e.: 224-232

28 Kurban vd. a.g.e.: 177, 222, 285

29 Kurban vd. a.g.e.: 230-231

30 Örneğin, İzmir'in Kemal Paşa ilçesinin Bağyurdu beldesinde çıkan olaylarda Kürtlerden oluşan bir grup çevredeki ülkücü grubun taşı, sopalı saldırısıyla ve evlerini kundaklama tehdidi nedeniyle beldeyi terk etmek zorunda kaldılar. <http://www.bianet.org/2006/05/23/79470.htm>

31 Zorunlu göçün özellikle sosyolojik sonuçları konusunda bilgi için bkz Barut, a.g.e. Zorunlu Göç'ün Halk Sağlığı ve Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri ve Çözüm önerileri için A.Tamer Aker: "Türkiye'de Yerinden Edilme, Ruh Sağlığı ve Halk Sağlığı: Yapılan Çalışmalar, Beklentiler, Engeller", Kurban vd. a.g.e.: 132 -137

Zorunlu Göç'ün sosyo ekonomik sonuçlarına ilişkin güncel bir alan araştırması örneği için Ayşe Betül Çelik, "Batman İli Alan Araştırması Değerlendirmesi: Ülke İçinde Yerinden Edilmenin Sosyo- Ekonomik Sonuçları ve Geri Dönüş Önünde Engeller" Kurban vd. a.g.e.: 173-191

ii. Mülkiyet Sorunları

a. Arka Plan

Yukarıda belirtilen nedenlerle birçok insan yerinden olurken mülkiyetlerini de geride bırakmak zorunda kaldılar. Kimi zaman evler, taşınır mallar, araziler ve meyve ağaçları köylerin boşaltılması sırasında bizzat güvenlik güçleri tarafından yakıldı, yıkıldı. Örneğin Diyarbakır'ın Hazro ilçesine bağlı Çitlibahçe köyünde jandarma tarafından yapılan 8 Kasım 1993 tarihli operasyonda köy sakinlerinin evlerinin ve mallarının (bahçe ve mahsulleri de dahil olmak üzere) kasten yakıldığı AIHM Komisyon üyeleri tarafından yapılan keşifte tespit edilmiştir.³²

Göç sırasında zarar verilmeyen mülklerin çoğu da, özellikle köylülerin ekim yaptığı araziler, sahip oldukları meyve ağaçları, kimi zaman bakımsızlıktan kurudu, kimi zaman da güvenlik güçleri tarafından yakıldı. Boşaltılan köylerin büyük kısmı bakımsızlıktan harabe köy halini aldılar.

Yerinden edilenlerin büyük çoğunluğu halen, güvenlik, ekonomik, altyapı hizmetleri gibi sorunlar nedeniyle köylerine dönememekte ve dolayısıyla mülklerini kullanamamakta ve gelirlerinden yoksun kalmaktadırlar.

Yerinden edilmeye birlikte meydana gelen zararlarda önemli bir konu da mülkiyetin hukuken tanımlanması sorunudur, zira göçe konu olan birçok yerleşim yerinde arazilerin mülkiyetlerine ilişkin tapu kayıtlarının ya olmadığı ya da atalarından kalma tapu yerine geçebilecek bir belgenin olduğu gözlemlenmiştir. Boşaltılmış birçok köyde kadastro çalışmaları henüz yapılmaktadır. Sonuç olarak bazı köylerde mülkiyete konu araziler bakımından köylüler resmi anlamda yalnızca zilyet statüsünü taşımaktadırlar ve bu durum hak talebinde bulunma önünde bir engel oluşturabilmektedir.

Yukarıda anıldığı şekilde büyük bir kitlenin yerinden edilmesine ve mülklerinin zarar görmesine yol açan bu işlem ve eylemler başta Anayasa³³ olmak üzere ilgili iç hukuk normları ile Türkiye'nin taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi³⁴ ile

korunan mülkiyet hakkını ihlal etmiştir. Nitekim AIHM'de görülmüş olan davaların birçoğunda, Mahkeme, mülklerin yakılıp yıkılması ve mülklere ulaşılamaması nedeniyle mülkiyet hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.³⁵ Örneğin Doğan/Türkiye³⁶ davasında AIHM, başvuruçuların mülklerine 9 sene boyunca ulaşamamaları ve bu mülklerinin gelirlerinden yoksun kalmalarından ötürü mülkiyet hakkının ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

b. Tazminat Sorunu

Devletin, idari işlem ve eylemlerden doğan zararları tazmin etme yükümlülüğüne, idarenin kusur sorumluluğuna ilişkin olarak Anayasa'da³⁷ düzenleme mevcuttur. Ne var ki idare ve idari mahkeme uygulamalarında özellikle güvenlik güçlerinin eylemlerinden dolayı idarenin sorumluluğuna ve zararların tazminine ilişkin kararlara rastlamak pek mümkün görünmemektedir. Bunun yanında zamanaşımı ve diğer ispat teorisine ilişkin engeller de söz konusudur. Sonuç olarak, mevcut düzenlemeler, zorla yerinden edilenlerin mağduriyetlerinin tazminine ilişkin etkili bir sonucu ortaya çıkaramamıştır. Nitekim bu nedenle Hükümet, tazminata ilişkin yeni ve özel bir düzenleme ihtiyacı duymuş ve özel bir yasa çıkarmıştır.

5233 Sayılı Yasa

4 Aralık 2000 tarihinde Avrupa Birliği Konseyi tarafından kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi çerçevesinde, ilgili devlet birimleri tarafından hazırlanan Ulusal Program, 24 Mart 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ulusal Programda terörle mücadelede doğan zararların karşılanması ve mağduriyetlerin giderilmesine ilişkin düzenlemelerin de gerçekleştirileceği yer almaktaydı. Yine Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin 2002 tarihli tavsiye kararında da birçok öneriyle birlikte yerinden edilenlerin maddi zararlarının tazmin edilmesi çağrısı yer almıştır.³⁸ Bu gelişmeler üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) 27 Temmuz 2004 tarihinde yerinden edilenlerin zararlarının tazmin edilmesine

32 Dulaş/Türkiye, (No:25801/94), 30 Ocak 2001, para. 16-19

33 1982 Anayasası, Madde 35.

34 Sözleşmeye Ek 1 o'lu Protokol, Madde 1.

35 Bu konuda diğerlerinin yanında bkz. Akdivar vd./Türkiye, (No: 21893/93), 16 Eylül 1996; Selçuk ve Asker/Türkiye, (23184/94, 23185/94)

36 Doğan/Türkiye, (No:8803/02), 20 Haziran 2004, para.140-143.

37 Madde 125.

38 Recommendation 1563 of the European Council Parliamentary Assembly "Humanitarian situation of the displaced Kurdish population in Turkey" 18 September 2002

<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/TA02/EREC1563.htm>.

yönelik "Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun"u kabul etti. 28.12.2005 tarihinde ise bu Kanunun bazı maddelerini değiştiren 5442 sayılı yasa TBMM tarafından kabul edildi ve 3 Ocak 2006 tarihinde yürürlüğe girdi. Bu Kanun kapsamında sekreteryaya hizmeti il özel idareleri tarafından yürütülen zarar tespit komisyonları kuruldu. Mağdurlar yasa kapsamında tazminata ilişkin başvurularını bu komisyonlara yapmaktadırlar.

5233 Sayılı Yasanın çıkarılmasının mağduriyetlerin giderilmesi noktasında çok önemli ve olumlu bir adım olduğu şüphesizdir ancak Yasa, daha tasarı aşamasındayken sivil toplum örgütleri (STK) tarafından eleştirilmiştir.³⁹ Nitekim kısmi bazı değişikliklerle, ilgili Yasa yürürlüğe girmiş ve uygulanmaya başlanmıştır. Ne var ki yasa, hem metin hem de uygulama boyutuyla ciddi problemler ve eksiklikler taşımaktadır.⁴⁰

Yasa metninden kaynaklı sorunlar şöyle özetlenebilir:

- ◆ Çatışmalar 1984 yılında başlamasına rağmen, Yasanın sadece 1987 yılından itibaren meydana gelen zararları konu etmesi ve 1984-1987 tarihleri arasında gerçekleşen zararları kapsam dışında bırakması,
- ◆ Yasada terör suçlarından mahkum olmuş kişilerin bu fiillerinden dolayı uğradıkları zarar-

ların tazmini için başvuru yapamayacaklarının belirtilmesi,

- ◆ Mera ve yayla yasağı gibi nedenlerin yol açtığı ekonomik mağduriyetler nedeniyle göç etmek zorunda kalanların kapsam dışı bırakılması,⁴¹
- ◆ AİHM'nin yerleşik içtihatlarının aksine manevi tazminatın güvenceye alınmaması,
- ◆ Yasanın uygulanmasına ilişkin yönetmelikte zarar tespit komisyonunun çalışmalarında yaralanma, sakatlanma durumlarında sağlık kurulu raporu, olay tutanağı, taşınır taşınmaz malların zarar görmesi halinde ise malın zarardan etkilenme durumunu açıklayan olay tutanağı, taşınır taşınmaz malın kendi tasarrufunda bulunduğunu gösterir her türlü belge gibi bugün sağlanması mümkün olmayan nitelikte belgelerin istenmesi,⁴²
- ◆ Komisyonların mevcut personel sayısı ve niteliğinin başvurulara yeterli ölçüde cevap olmaması,⁴³

Yasa metninden kaynaklı sorunların dışında, mevcut düzenlemelerin uygulamasında da ayrıca sorunlar yaşanmaktadır:

- ◆ Komisyonlar tarafından önerilen tazminat miktarları çoğunlukla zararları karşılayacak düzeyde değildir.⁴⁴ Kimi durumlarda da benzer bir kayba ilişkin olarak farklı komisyonların

39 Örneğin TOHAV, GÖÇ-DER, İHD, Diyarbakır Barosu ve Bölge Baroları gibi kurumlar tasarıya ilişkin önerilerini de içeren metinler hazırlamış ve kamuoyuna açıklamışlardır.

40 Uygulamaya ilişkin sorunlar, çeşitli STK'ların raporlarından ve projenin Türkiye'deki ortaklarının yerinden edilenlere verdikleri hukuki yardım çalışmaları dolayısıyla bizzat yaşadıkları deneyimler üzerine derlenmiştir.

41 Ekonomik nedenlerle göç etmek zorunda kalanların nüfusu hiç de azımsanacak bir düzeyde değildir. Ki bu durum BM'nin ÜYEK hakkında kabul ettiği tanımın içinde yer almaktadır.

42 OHAL döneminde yaşanan ağır baskı ortamında köylülerin resmi makamlardan zararlarını tespit ettirmeye yönelik tutanak tutulması talebinde bulunma olanakları yoktu ve bugün büyük bir kısmının elinde yaşadıkları olaylara ilişkin resmi bir belge ya da olay tutanağı yoktur. Bu konuda ispat yükü yer değiştirmek zorundadır. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin de köy boşaltmalarla ilgili davalarda durumun özelliğine uygun olarak ispat yükünün yer değiştirdiğine dair kararları mevcuttur. Örneğin Doğan vd./Türkiye, (No: 8803-8811/02, 8813/02 ve 8815-8819/02), 29 Haziran 2004.

22.08.2005 tarihinde ilgili Yönetmeliğin 15. Maddesinde değişiklik yapılmıştır. Değişiklikle yukarıda değinilen bilgi ve belgelerin komisyonlarca da ilgili makamlardan istenebileceği ve olayın meydana geliş tarzını açıklayan ve zararın tespit ve ölçümünde dikkate alınacak her türlü bilgi ve belgenin komisyona sunulabileceği hükmü getirilmiştir. Bu değişiklik mağdurlar açısından olumlu ve yerindedir. Ne var ki halen bazı komisyonlar, kendilerinin isteyebileceği bazı belgeleri başvuru veya vekillerinden istemeye devam etmektedirler.

43 İçişleri Bakanlığının verilerine göre, 3 Mayıs 2006 sonu itibarı ile ülke genelinde Yasadan yararlanmak üzere başvuruların toplam sayısı 195.463, karara bağlanan başvuru sayısı ise sadece 27.011'dir. Bkz. Kurban a.g.e.: 283. Bir çok ilde sınırlı sayıda personelin onbini aşkın dosyayı makul bir sürede sonuçlandırması beklenmektedir. Dolayısıyla, çok sayıda başvuru, üzerinden 1,5 yıl geçmesine rağmen sonuçlandırılmadıkları gibi, birçok dosyada en ufak bir gelişme dahi olmamıştır.

44 Önerilen maddi tazminat miktarları AİHM 'in yerleşik içtihatlarıyla orantılı değildir ve oldukça düşüktür. Örneğin yaralanan veya sakatlanmış mağdurlara 100 YTL, 1.500 YTL veya 4.000 YTL arasında değişen tazminatlar önerilmektedir. Yine bunun yanında *Muş ili, Varto ilçesi, Hoşgeldi köyü ve mezrasındaki* maddi zararlı başvurularda evi yakılmış veya yıkılmış ve yıllarca köyünden ayrı kalmış mağdurlara 500 YTL, 900 YTL gibi komik miktarlar önerilmiştir. 5233 Sayılı Yasa Adil Değildir, TOHAV, Diyarbakır Barosu, Ağrı Barosu, İHD İstanbul Şubesi, İnsan Hakları İzleme Örgütü ve Göç-der 'in 25 Şubat 2006 tarihinde gerçekleştirdiği toplantı sonucunda yayınlanmış ortak bildirgesi, http://www.tohav.org/zorunlugoc/5233_Sayili_Yasa_Adil_Degildir.pdf

uygun gördükleri tazminat miktarlarının çok farklı olduğu gözlemlenmektedir.⁴⁵

- ◆ Komisyonların bir kısmı başvuruların değerlendirilmesinde keyfi davranmaktadır. Özellikle İçyer/Türkiye davası karara bağlandığından beri bu tutum daha da belirginleşmiştir. Zira AİHM'nin Üçüncü Dairesi 12 Ocak 2006 tarihinde bir pilot dava olarak belirlenen Aydın İçyer/ Türkiye başvurusuna ilişkin kabul edilemezlik kararı vermiştir.⁴⁶ Mahkeme, anılan yasa ve uygulamadan kaynaklı sorunlara rağmen, 5233 Sayılı Yasa kapsamında kurulan zarar tespit komisyonlarını makul, etkili bir iç hukuk mekanizması olarak görmekle dosyanın ilgili zarar tespit komisyonlarına gönderilebileceğini belirtmiştir. İçyer kararının komisyonların işleyişine olumsuz olarak yansıdığı gözlemlenmiştir.⁴⁷
- ◆ Komisyonların, mağdurların aleyhine olabilecek belgeleri ilgili yerlerden isterken, mağdurların lehine olabilecek belgeleri toplamada aynı tutum içinde olmadıkları uygulamada sıkça gözlemlenmektedir.
- ◆ Başvurucular kimi zaman '*Başvurularının erken sonuçlandırılacağı vaadiyle*' önerilen tazminatları kabul etmek durumunda bırakılmaktadır.
- ◆ Vekil ile temsil edilen mağdurlar, kimi zaman vekili azletmeye yönlendirilmektedir.
- ◆ Komisyon çalışmaları çoğunlukla tek taraflı olarak yürütülmekte, sulhnameler tek taraflı olarak komisyon tarafından hazırlanmakta ve hazırlık aşamalarına mağdurlar ve vekilleri dahil edilmemektedir. Avukatların dosyaları incelemesi zaman zaman engellenmekte; asil veya vekille komisyonlara yazılan yazılara ve taleplere cevap verilmemek-

tedir.

- ◆ 'Önerilen' sulhnameler, adeta bir dayatma biçiminde başvuru veya vekillerinin önüne konulmakta ve karşı öneri, değişiklik talepleri kabul edilmemektedir. Karşı öneri yapıldığında bu durum pratikte komisyon tarafından ret olarak değerlendirilmekte ve dosya sürüncemede bırakılabilmektedir.⁴⁸
- ◆ Keşiflerin çoğunlukla usule aykırı olarak yapıldığı gözlemlenmektedir.
- ◆ Kimi zaman keşiflerde zarara konu olan olayın gerçekleşme şekli ve zararın nasıl oluştuğuna dair tespit yapılmamakta ve keşif aşamasında avukatlara haber verilmemektedir.
- ◆ Yapılan keşiflerden bazen başvuru sahiplerinin haberdar edilmedikleri, ya da keşifler sırasında başvuru sahiplerinin beyanlarının dikkate alınmadığı gözlemlenmiştir.
- ◆ Yasa çerçevesinde yapılan keşiflerde bilirkişilerin inisiyatiflerinin fazlasıyla ön plana çıktığı ve bu inisiyatifin kimi zaman keyfi uygulamalara zemin olduğu gözlemlenmiştir.
- ◆ Bu konuda yaşanan sorunlardan birisi de sahiplik ve kadastro çalışmaları ile ilgilidir. Özellikle başvuru yapılan tarih ile keşif tarihi arasındaki bir zamanda kadastro yapılan köylerde köylülerin kullandığı, ekip biçtiği tarımsal arazilerinin bazen hazine arazileri veya orman arazileri olarak kaydedildiği anlaşılmaktadır. Keşif sırasında ise bu konunun dikkate alınmadığı, keşfe çıkan memurların yanındaki kadastro haritasında eğer o yer orman arazisi veya hazine arazisi olarak geçmekteyse köylünün beyanının dikkate alınmadığı, bunun da ciddi oranda bir mülkiyet kaybına yol açtığı gözlemlenmiştir.⁴⁹ Bu uygulama, tapu kayıt-

45 Bazı örnekler için bkz. HRW, IHD ve KHRP tarafından Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül'e 22 Şubat 2005 tarihinde gönderilen mektup, <http://hrw.org/turkish/pdf/2006/turkey022206tur.pdf>

46 İçyer/ Türkiye, Başvuru No: 18888/02, 12 Ocak 2006

47 Bu konuda bir değerlendirme için bkz *Batman ili Alan Araştırmasının Değerlendirilmesi:Tazminat Yasasının Uygulanması*, Kurban a.g.e.: 206-207

48 5233 Sayılı Yasa Adil Değildir" başlıklı deklarasyon.

49 Örneğin Siirt ili Eruh İlçesi Çırpılı Köyünde 5233 Sayılı Yasa kapsamında başvuru yapan mağdurlar, keşif esnasında iki yüzyılı aşkın bir süredir kullandıkları arazilerin kendi bilgilerinin dışında hazine arazisi olarak kaydedildiğini öğrenmişlerdir. 06.04.2006 tarihinde B.E ve diğerleri ile TOHAV ofisinde yapılan görüşme.

larının tek başına mülkiyeti delillendirmede esas alınamayacağına ilişkin AİHM içtihatlarına da aykırılık teşkil etmektedir.⁵⁰

Kadastro çalışmaları konusunda Süryanilerin yaşadıkları özel sorunlara ayrıca değinmekte yarar var. Güneydoğulu Süryanilerin büyük çoğunluğu şu anda yurt dışında yaşamaktalar ve bu durum kendileri için ciddi bir dezavantaj yaratmaktadır. Zira kadastral faaliyet sırasında köyde olmayan Süryanilere ait meralar ve ekili alanlar, Süryani olmayan komşu köylerde bulunan bazı mülk sahiplerinin köy sınırlarının belirlenmesinde Süryani köylülerin aleyhinde beyanlarda bulunmaları sonucu, başkaları adına kaydedilmektedir.⁵¹

Yine yurtdışında yaşayan Süryanilerin çoğunun arazileri uzun süre ekilmediğinden doğal bitki örtüsüyle kaplanmıştır. Bu durum, kadastro çalışmaları sırasında söz konusu yerlerin orman arazisi olarak kaydedilmesine neden olmaktadır. Yine bazı arazilerin uzun süre kullanılmadıkları için kıraç niteliğinde kabul edilerek hazine malı olarak tapuya kaydedildiği anlaşılmaktadır. Buna ilişkin bir örnek Mardin ili Midyat ilçesi Alagöz Köyü'nde meydana gelmiştir. Bu köyde yaşayan vatandaşların evleri hariç neredeyse tüm arazilerinin, ormanlık alan olarak tespit edildiği bilgisi edinilmiştir. Orman

Kanunu gereği ise ormanlık arazi üzerinde herhangi bir üretim faaliyeti suç teşkil etmektedir. Dolayısıyla orada yaşayan köylülerin göç etmenin eşğine geldikleri bilgisi edinilmiştir.

Süryanilerin yaşadıkları bir başka sorun ise tescille ilgilidir: Süryani köylerinde bulunan gayrimenkullerin sahiplerinin çoğu Avrupa ülkelerine yerleşmiş ve çoğu da zorunlu olarak Türk vatandaşlığından ayrılmış bulunmaktadır. Kadastro tahdit ve tespit çalışmaları yapılırken, bu şahıslar yabancı uyruklu olduklarından dolayı, adlarına gayrimenkul tespiti yapılamamaktadır. Dolayısıyla kendilerine ait veya babalarından miras olarak kalmış gayrimenkulleri yabancı uyruklu olduklarından dolayı kendi adlarına tescil edememektedirler.

- ◆ Köylüler, kadastro işlemine karşı herhangi bir başvuru ya da dava yoluna gidememektedirler. Bunun nedeni öncelikle köylülerin kadastro işlemi sırasında köyde bulunmamaları ve böylece 30 günlük olan itiraz süresini kaçırmalarıdır. Bir diğer nedeni ise hukuki hakları konusunda bilinçsiz olmalarıdır.
- ◆ Bazı illerde komisyonların sekreteryasında polis memurlarının ve daha önce Terörle Mücadele Şubesi (TEM)'nde görev yapmış olan polislerin çalışması mağdurlar açısından güven-siz bir atmosfer yaratmaktadır.⁵²

50 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin vermiş olduğu Doğan vd./ Türkiye kararında da sahiplik tartışması söz konusu olmuş ve Mahkeme, bir gayrimenkulün sahipliğinin tespitinde, tapu kayıtlarının tek ölçüt olamayacağı sonucuna varmıştır. Doğan vd./Türkiye, (No: 8803-8811/02, 8813/02 ve 8815-8819/02), 29 Haziran 2004

51 Bu duruma ilişkin iki örnek Mardin ili Midyat ilçesi Elbeğendi köyü ile Şırnak ili İdil İlçesi Haberli köylerinde meydana gelmiştir.

52 Kurban vd. a.g.e.: 167

F. Geri Dönüş

Bu bölümde öncelikle yerinden edilenlerin geri dönüşlerini sağlamak üzere bugüne kadar devlet tarafından geliştirilen projeleri kısaca ele alacak ve daha sonra geri dönüşü engelleyen olguları gözden geçireceğiz.

i. Şimdiye Kadar Uygulanan Projeler

a. Köy-Kent Projesi

Kırsal alanda yaşayanların yaşam standartlarını yükseltmeyi, kırsal yerleşim alanlarının birer cazibe merkezi haline getirilerek nüfusun bu alanlarda tutulmasını sağlamayı ve daha üretken bir kırsal topluluğun yaratılmasını amaçlayan Köy-Kent Projesi, kapsamlı bir ön hazırlık yapılmadan uygulamaya konuldu. Projeye köylü nüfusa şehir önerilmekti ancak proje son derece eklektik bir biçimde uygulandı ve bir kaç başarısız deneyim dışında bir gelişme yaşanmadı.⁵³

b. Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP)

KDRP, 1994 yılında, yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan ailelerden gönüllü olarak geri dönmek isteyenlerin kendi köylerine veya bunların civarında veya arazisi müsait başka yerlerde iskân edilmeleri ve gerekli sosyal ve ekonomik alt yapının tesisi ile bu yerleşmelerde sürdürülebilir yaşam koşullarının sağlanması amacıyla hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Başta Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen proje, 2000 yılından itibaren İçişleri Bakanlığına bağlı İl Özel

İdareleri tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Proje, öncelikle 12 ili kapsamına almış, ardından proje çalışmalarına 2 il daha eklenmiştir.⁵⁴

KDRP her şeyden önce mağdurların bilmediği, tanımadığı bir projedir. 1994 yılından bugüne kadar sorunun çözümüne ciddi bir katkıda bulunmamıştır. Bunun nedenleri; KDRP'nin merkezi bir organizasyonla geliştirilmesi, ödeneklerin belirsizliği, kendi köyünün dışında başka bir köye dönüşün önerilmesi, altyapı sorunlarının çözümündeki yetersizlik, geri dönüşlere yönelik sadece 'köy'ün temel alınmasının yanında en önemlisi, yaklaşım ve anlayış olarak zorla yerinden edilenlerin mağduriyetlerinin kapsamlı bir çözümünü öngörmeyen, biçimsel bir yaklaşımın esas alınmasıdır.⁵⁵

Fakat KDRP çerçevesinde olumlu bazı gelişmeler de yaşanmıştır. Şöyle ki; Bakanlar Kurulu, 17 Ağustos 2005'te "Yerinden Olmuş Kişiler Sorunu ile KDRP'ye Yönelik Tedbirler" başlığını taşıyan bir dizi prensip karar almıştır. Kararda amaç ve uygulama ilkelerine ilişkin olumlu denilebilecek ibareler yer almaktadır. Nitekim Van ili Çatak ilçesinde Konalga, Gürpınar'a bağlı Özlüce ve Başkale ilçesinde Aydemir köylerinde, yine Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğinin katkılarıyla Van Bostanıcı beldesinde oluşturulan Yalım Erez Mahallesi örneğinde olduğu gibi Katılımcı Yeniden Yerleşim Projesi'nin başarılı bir şekilde uygulamaya geçirildiği görülmektedir.⁵⁶

Planlama ve uygulama yöntemleri dışında, KDRP'nin geri dönüşü sağlamadaki etkinliği de STK'lar tarafından hala eleştirilmektedir. 29 Eylül 2006 tarihinde Van'da gerçekleştirilen Yerinden

53 Diyarbakır-Bismil-Çeltikli, Van-Özalp, Bolu-Taşkesti. Bu konuda yazılmış bir yorum için bkz. Olgu Çalışkan, Türkiye'de Köy-Kent Deneyimi. http://www.aydinlanma1923adk.itu.edu.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=25&Itemid=37

54 Söz konusu iller şunlardır: Bingöl, Hakkâri, Tunceli, Adıyaman, Ağrı, Diyarbakır, Batman, Siirt, Mardin, Van ve Şırnak

55 HRW tarafından 2002 yılında yayımlanan bir raporda, KDRP'nin amaçları, yöntemleri, maddi kaynakları ya da programı hakkında pek fazla bilgi bulunmamasının, hükümetin bu konudaki ciddiyeti konusunda kuşku yarattığını belirtmişti. Human Rights Watch, "Göç Ettirilmiş ve Yüzüstü Bırakılmış, Türkiye'nin Başarısız Köye Dönüş Programı", Vol. 14, no. 7 (D), 2002, s. 26-27. <http://www.hrw.org/reports/2002/turkey/>

KDRP'nin uygulanması ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Aker a.g.e.: 9, www.tesev.org

56 Uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi çerçevesinde UNDP'nin teknik desteğiyle Van Valiliği tarafından kaleme alınan Eylem Planına ilişkin detaylı bilgi için bkz: <http://www.undp.org.tr/demGovDocs/idp/VanEylemPlanFinal-10.10.2006.doc>

Olmuş Kişiler Hizmet Sunumuna Dair Eylem Planı toplantısında, KDRP kapsamında bölgedeki 14 ilde bugüne kadar 144.158 kişinin köylerine geri dönüşlerinin sağlandığı bildirilmiştir.⁵⁷ Ancak KDRP kapsamında geri dönüşle ilgili olarak yetkililerin verdiği rakamlar da bazı sivil toplum örgütleri tarafından kuşkuyla karşılanmakta ya da yetersiz görülmektedir.⁵⁸

c. Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişiler Programının Geliştirilmesine Destek Projesi

Bu proje, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Türkiye işbirliğiyle, Hükümetin yerinden edilmiş kişilerin geri dönüşüne ilişkin olarak iyi tanımlanmış bir program geliştirmesinde yardım sağlanması amacıyla hazırlanmıştır. Projenin amacının gerçekleştirilebilmesi için çeşitli faaliyetler öngörülmüştür. Bunlardan bazıları; 'yerinden olmuş kişilere yönelik anket çalışması yapılması, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yer alan illerden birinde geri dönüşü ve entegrasyonu desteklemeye yönelik hükümet çalışmalarını kolaylaştırma amacıyla bir pilot proje uygulanması, BM'nin Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkelerinin yayılmasını sağlama, kapasite gelişimini ve bilgilendirmeyi destekleme ve nihayet Hükümet ve BM Türkiye Ekibinin teknik ihtiyaç ve diğer uzmanlık ihtiyaçlarına yanıt vermesine olanak sağlama şeklinde sıralandırılabilir.⁵⁹

Projede öngörüldüğü üzere bir pilot proje uygulaması 29 Eylül 2006 tarihinde Van'da hayata geçirilmiştir. Söz konusu pilot proje çerçevesinde hazırlanan 'Van İli Yerinden Olmuş Kişiler Hizmet Sunumuna Dair Eylem Planı'nda, yerinden olmuş kişilerin güvenli bir şekilde geri dönüşlerinin sağlanması için gerekli tedbirlerin alınması, bu çerçevede kadastro işlemlerinin hızlandırılması, eski konutların

onarılması ve ekonomik yaşamın yeniden yaratılması için geri dönenlere yardımda bulunulacağı ve kentte kalmayı tercih edenlerin entegrasyonu için de örnek yerleşim yerleri oluşturulacağı ve buralarda girişimcilikle ilgili eğitimler verileceği belirtilmiştir.⁶⁰

Van'daki çalışma bu türdeki ilk pilot proje olması ve UNDP ile işbirliği içinde geliştirilmesi bakımından çok önemli ve sevindirici bir gelişmedir. Eylem planının hayata geçirilmeye başlanması ile birlikte, daha büyük çaplı projelerin geliştirilmesi için altyapı ve deneyimin oluşması beklenmektedir.

Van'da başlatılan pilot projenin dışında UNDP ile işbirliği içinde STK'lar ve zarar tespit komisyonu üyelerine yönelik olarak yerinden edilenler konusunda bir dizi eğitim semineri de verilmeye başlanmıştır.⁶¹

ii. Geri Dönüşe İlişkin Sorunlar

Yerinden edilenler, yukarıda anılan projelere rağmen, hala geri dönüş konusunda çeşitli engellerle karşılaşmaktadırlar. Bu engeller, güvenliğe ilişkin sorunlar ile temel hizmetlere erişim ve alt yapı sorunları olmak üzere iki gruba ayrılarak incelenebilir.⁶²

a. Güvenliğe İlişkin Sorunlar

1. Koruculuk Sistemi

Köylülerin can ve mal güvenliğini sağlamada yardımcı olmak üzere silah verilen korucuların uygulamada kendilerinin, bizzat can ve mal güvenliğine karşı bir tehdit oluşturdukları görülmektedir. Koruculuk sistemi uygulamaya girdiği andan bugüne kadar olan süre içinde 5000 korucu gasp ve cinayet dahil bir çok suç işledi.⁶³ Bazı yerlerde korucuların göç etmek zorunda kalan köylülerin mallarına el koydukları ve köylüler geri dönmek istediklerinde

57 Toplantıya ilişkin detaylı bilgi için bakınız: <http://www.van.gov.tr/index.php?sayfa=anasayfa&klasar=&sayfano=96>

58 Resmi verilerin yanıltıcı olduğu görüşü, Tunceli Barosu Yönetim Kurulu'nun Ağustos 2003'te hazırladığı "Tunceli'de Boş Köy ve Mezraların Durumu, Köye Geri Dönüşte Engeller ve Çözüm Önerileri" başlıklı raporda da ifade edilmiştir. *Göç Konferansı, Tunceli'de Boş Köy ve Mezraların Durumu, Köye Geri Dönüşte Engeller ve Çözüm Önerileri*, Ağustos 2003, Aktaran: Prof Füsün Üstel, *Zorunlu İç Göç Sonrası Köye Dönüş*, www.tesev.org.tr

59 Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişiler Programının Geliştirilmesine Destek Projesi, s.1. Konuya ilişkin özet bilgi için bkz. <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=259>

60 Van'da başlatılan pilot projeye ilişkin detaylı bilgi için bkz. <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=646>

61 STK'lara verilen eğitimlere ilişkin bilgi için bkz: http://demo.undp.org.tr/undp/_Bulletin_Archive/2006/05/tr/idp.htm

62 GÖÇ-DER'in 2001 tarihli raporunda sayılan engellerin birçoğu bugün hala varlığını sürdürmektedir. Bkz.: Barut, a.g.e.

63 "Doğu ve Güneydoğu'da koruculuk sisteminin uygulamaya girdiği günden bu yana 21 yılda 5 bin geçici köy korucusunun suç işlediği belirlendi. Bu bölgelerdeki 22 ilde 57 bin 757 köy korucusu görev yapıyor. İçişleri'nin açıkladığı rakamlar ve mahkeme kayıtlarına göre koruculuk sisteminin uygulanmaya başlandığı 26 Mart 1985 tarihinden bugüne kadar, koruculardan 2 bin 402'si terör suçlarına karıştı. Mala karşı işlenen suçlarla ilgili 936, şahsa karşı suçlarla ilgili 1234, kaçakçılık suçlarıyla ilgili 428 korucu hakkında işlem yapıldı..." *Korucular Suç Makinesi Gibi*, 27.07.2006, Radikal Gazetesi.

dahi bu malları ve köyleri terk etmedikleri görülmüştür.⁶⁴ Sonuç olarak kamu düzenini bozan ve maliyeti oldukça yüksek olan köy koruculuğu sistemi⁶⁵ güvenli bir geri dönüşün önünde ciddi bir engel olarak durmaktadır.

2. Yayla Yasası

Yayla yasağının uygulandığı yerler genellikle çatışmaların yaşandığı kırsal bölgelerdir. Bu uygulamalar, geçimini hayvancılıkla sağlayan köylüler veya göçerler açısından ciddi bir geri dönüş engeldir. Bunun yanı sıra çatışmaların yaşanması genel anlamda bir geri dönüş engeli oluşturmaktadır ve hayvancılıkla uğraşanlar bu durumdan birinci derecede etkilenmektedirler.

3. Kara Mayınları

Yukarıda, yerinden edilme nedeni olarak kısaca değindiğimiz kara mayınları sorunu, can güvenliğini tehdit etmesi dolayısıyla geri dönüş konusunda da caydırıcı bir etkidir. Son yıllarda bu konuda olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye 1996 yılında, mayın üretimini, satışını ve transferini durdurduğunu açıklamış, 2001 yılında da, Uluslararası Mayın İzleme Komitesi (LM), Türkiye'yi mayın üreten ülkeler listesinden çıkarmıştır. 25 Eylül 2003 tarihinde Türkiye 'Anti Personel Mayınların Kullanımının, Depolanmasının, Üretimini ve Devredilmesinin Yasaklanması ve Bunların İmhasıyla ilgili Sözleşme'yi imzalamış⁶⁶ ve 2005 yılı içinde toprağa döşeli mayınlardan 17.886'sını temizlemiştir. Ancak mayın temizleme çalışmaları henüz yetersiz olduğu gibi, mayın konusunda risk eğitimi verilmesiyle ilgili bir çalışma da henüz başlatılmamıştır.

Mayınlar konusunda çalışmalar yapacak ulusal bir yapı da henüz oluşturulmamıştır.⁶⁷

Mayın sorununun bir diğer kaynağı olarak görülen PKK de, yakın zamanda Cenevre Hükümeti'nin garantörlüğünde Cenevre Çağrısı Örgütü ile "Anti-Personel Mayınları Yasaklama" anlaşmasını imzalamıştır.⁶⁸

4. Çatışmalar

2004 yılından itibaren, PKK'nın ilan ettiği ateşkese son vermesi üzerine, PKK militanları ile devlet güvenlik güçleri arasında yaşanan çatışmalar giderek artmaktaydı. Ancak 1 Ekim 2006 tarihinde örgüt tekrar 'tek taraflı ateşkes' ilan etti. Çatışmaların sürmesi, yukarıda anılan diğer güvenlik sorunlarının sürdürülmesine yol açtığı gibi, çatışmanın bizzat kendisi insanların güvenliğini tehdit etmektedir. Çatışmalar var olduğu sürece sürdürülebilir bir geri dönüş programının hayata geçirilmesi mümkün görünmemektedir.

b. Temel Hizmetlere Erişim ve Altyapı Sorunları

Geri dönüşü konu olan birçok köy veya mezra, bakımsızlıktan adeta harabe halini almıştır. Yol ve su gibi alt yapı sistemleri yetersiz durumdadır. Ayrıca bu yerlerde okul ve hastane gibi hayati ihtiyaçlara cevap verecek kurumlar da yetersizdir veya hiç yoktur. Öte yandan göç edilen köy ve mezralarda tarımsal üretim ve hayvancılık durma noktasına geldiği için, bunlara ilişkin düzenlemeler yapılmadığı takdirde, yoksul yerinden edilmiş kişilerin geri dönüşü ve ekonomik hayata başlamaları, imkânsız görünmektedir.

64 Örneğin bu konuda halen yargılaması süren bir dava Muş ili Nurettin ilçesinde üç köylünün korucular tarafından öldürülmesiyle ilgilidir.

Buna ilişkin sanıklar, ilk mahkemede kasten adam öldürmeden ceza almış ve dava Yargıtay'a gönderilmiştir. Söz konusu yargılama prosedürü halen devam etmektedir.

Bir başka örnek de Şırnak'ın İdil İlçesine bağlı bulunan Sare köyüdür. Süryanilere ait bu köye korucular yerleştirilmiştir. Süryanilerin köylerine geri dönmek için idari makamlara yaptıkları başvuru kabul edilmişti ancak korucular köyden çıkmak istememişlerdi ve nihayet Eylül 2004'te Jandarma zoruyla köyden çıkarılmışlardır.

65 İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu'nun, 16 Eylül 2003 tarihli açıklamasında koruculuk sisteminin devlete bir aylık maliyetinin 15 trilyon lira olduğu belirtilmiştir. Korucuların aylığı tazminat da dahil 253 milyon liradır. *Bölgenin ve Devletin Sırtındaki Kambur Koruculuk*, Göç Der Haber Bülteni, No.26 S.10. Aktaran: Fusun Üstel, *Zorunlu İç Göç Sonrası Köye Dönüş-Ön Rapor*, TESEV, 2004, Syf.36-37

66 Bu sözleşmenin 5. maddesi şöyledir: Taraf Devletlerden her biri, yetkisi ya da denetimi altında olan mayınlı alanlardaki bütün anti-personel mayınları bu Sözleşmenin söz konusu Taraf Devlet için yürürlüğe girmesinden sonra on yıldan daha geç olmamak şartıyla mümkün olan en kısa zamanda imha etmek ya da imha edilmesini sağlamakla yükümlüdür.

67 http://www.bianet.org/2006/09/01_c/85834.htm

68 Savaş Karşıtları, <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=5&ArsivAnalID=34067>

G. Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Işığında Yerinden Edilenlerin İnsan Hakları

i. Genel Koruma

Türkiye, Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICCPR)⁶⁹, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICESCR)⁷⁰, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICERD)⁷¹, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHM)⁷² ve Avrupa Sosyal Şartı'nı⁷³ da içeren sivil-politik ve ekonomik-toplumsal ve kültürel hakların birçoğunu kapsayan uluslararası insan hakları sözleşmelerine taraftır.

Yerinden edilenler, uluslararası alanda ve iç hukukta güvence altına alınan tüm bu hakları diğer insanlar gibi eşit bir biçimde kullanabilme hakkına sahiptirler.⁷⁴ Yerinden edilenler, yerinden edilmeyen diğer insanlardan farklı olarak, dezavantajlı gruplar arasında buldukları için bu hakları kullanabilmeleri için özel tedbirler alınabilir; örneğin devletler yerinden edilen çocukların, kadınların ve özellikle kız çocuklarının eğitim almasını temin etmek üzere özel çaba harcamakla yükümlüdürler.⁷⁵

Yerinden edilen insanların, insan haklarının tümü içerisinde özellikle bazı haklar, onları yerinden eden koşullardan ötürü ihlal edilmektedir. Bu haklar şunlardır:

- ◆ Yaşam hakkı: Devletin, hukuka aykırı olarak kimsenin yaşamına son vermeme ve herkesin yaşam hakkını güvenceye alma yükümlülüğü vardır. Devletin yaşam hakkına yönelik pozitif yükümlülüğü çerçevesinde de yaşam hakkına

yönelik ciddi ve yakın bir tehdit olduğunda bu tehdidi ortadan kaldırma ve ölüm olaylarında etkin bir soruşturma yürütme yükümlülüğü vardır.⁷⁶

- ◆ İşkence, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleden korunma hakkı: Devletin kişileri fiziki ve psikolojik işkence ve onur kırıcı muameleden koruma yükümlülüğü vardır. AİHM, köy yakmaya ilişkin bazı davalarda, köylülerin gözlerinin önünde evlerinin yakılmasının, insanlık dışı muamele olduğuna karar vermiştir.⁷⁷
- ◆ Özel hayat ve aile hayatının korunması hakkı: Devletin kişilerin özel ve aile hayatlarını koruma yükümlülüğü vardır. Köy yakma ve boşaltmalara ilişkin bazı davalarda, AİHM, mağdurların evlerinin yakılması ve aile yaşamlarının bozulması nedeniyle Devletin bu hakkı ihlal ettiğine karar vermiştir.⁷⁸
- ◆ Etkili başvuru hakkı: Devletin insan hakları ihlal edilen kişilerin başvuru yapabilecekleri etkin iç hukuk yolları oluşturma yükümlülüğü vardır. AİHM, köy yakma ve boşaltmaya ilişkin bazı davalarda, köylülerin başvuru yapabilecekleri etkili bir iç hukuk yolu olmadığı gerekçesiyle bu hakkın ihlal edildiğine karar vermiştir.⁷⁹
- ◆ Mülkiyet hakkı: Devletin, kişilerin barışçıl bir biçimde mülkiyetlerini kullanmalarını sağlama, mülkiyete zarar vermesi halinde de bu zararı tazmin etme yükümlülüğü vardır. AİHM, köy

69 16.12.1966'da kabul edildi, 23.03.1976'da yürürlüğe girdi ve 23.12.2003 tarihinde Türkiye tarafından onaylandı

70 16.12.1966'da kabul edildi, 03.01.1976'da yürürlüğe girdi ve 23.12.2003 tarihinde Türkiye tarafından onaylandı

71 21.12.1965'de kabul edildi, 04.01.1969'da yürürlüğe girdi ve 16.10.2002 tarihinde Türkiye tarafından kabul edildi

72 İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme, 04.11.1950'de kabul edildi, 03.09.1953'de yürürlüğe girdi ve Türkiye tarafından 18.05.1954'de onaylandı

73 18.10.1961 tarafından onaylandı, 26 Şubat 1965'de yürürlüğe girdi, Türkiye tarafından 24.11.1989'da onaylandı

74 Ülke içi Yerinden Edilenlere Yönelik Rehber İlkeler, Bölüm 1, İlke 1

75 a.g.e., Madde 23

76 Örneğin AİHM, İpek /Türkiye, (Başvuru No: 25760/94)17 Şubat 2004 tarihli kararında, dava konusu köyde yapılan operasyon sırasında gözden kaybolan iki köylünün akıbetinin etkin bir şekilde soruşturulmaması dolayısıyla, yaşam hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.

77 Yöyler/Türkiye, (No:26973/95), 24 Temmuz 2003, paragraf 75-76.

78 Yöyler/Türkiye, (No:26973/95), 24 Temmuz 2003, para. 79-80, Doğan vd./Türkiye, (8803-8811/02, 8813/02 ve 8815-881902), 29 Haziran 2004; Akdivar vd./Türkiye, (no:21893/93), 16 Eylül 1996.

79 Yöyler/Türkiye, (No:26973/95), 24 Temmuz 2003; Doğan vd./Türkiye, (8803-8811/02, 8813/02 ve 8815-881902), 29 Haziran 2004.

yakma-boşaltmaya ilişkin davalarda, güvenlik güçleri tarafından mülklere zarar verilmesi⁸⁰ ve daha sonraki dönemlerde de, mülkiyeti yıllarca kullanamama nedeniyle, bu hakkın ihlal edildiğine karar vermiştir.⁸¹

ii. Yerinden Edilen Kişilerin Özel Hakları

Yerinden edilenler olağanüstü koşullarda dezavantajlı bir biçimde yaşadıkları için, yukarıda bahsedilen haklar ve standartlar tek başına onların ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır; bu yüzden uluslararası insan hakları sistemi içerisinde onlar için bazı "özel haklar" tanımlanmıştır. 1998 yılında kabul edilen BM'nin *Ülke İçinde Yerinden Edilenlere İlişkin Yol Gösterici İlkeleri (İlkeler)* yerinden edilenlerin ihtiyaçlarına ve haklarına yönelik temel uluslararası belgedir.⁸² Yasal bağlayıcılığı olmamasına rağmen, genelde hükümetler, STK'lar ve akademisyenlerin yaygın biçimde kullandığı, bu konudaki standartları belirleyen en önemli belgedir. Belge, devletler ve örgütler için rehber ilkeler içermektedir ve devletlerin yukarıda bahsedilen haklara ek olarak bazı hakları garanti etmesini zorunlu kılmaktadır.

Ayrıca, BM İnsan Hakları Alt Komisyonu tarafından kabul edilen "Mülteciler ve Yerinden Edilen İnsanlar İçin Barınma ve Mülkiyetin Yeniden Tesisine İlişkin Prensipler (Prensipler)"⁸³ ve "Yerinden Edilen ve Mültecilerin Geri Dönüş Hakkına İlişkin Tavsiye Kararı (Karar)"⁸⁴ devletlerin barınma ve mülkiyetin yeniden yapılandırılmasına ilişkin sorumluluklarını ayrıntılı bir biçimde tanımlamaktadır. Bu belgeler ışığında, devletlerin yerinden edilenlere ilişkin yükümlülükleri, özetle şöyle sıralanabilir:

Devletlerin yerinden edilenlerin barınma ve temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yükümlülükleri;

- ◆ Devletler, yerinden edilen kişilere insani yardım sağlamalı ve başka kaynaklardan gönderilen yardımların kullanılmasını kolaylaştırmalıdır.⁸⁵

- ◆ Çocuk ve yaşlı insanlar gibi özel ihtiyaçları olanlara yardım ve koruma sağlamalıdır.⁸⁶
- ◆ Güvenlik, sağlık ve hijyen konusunda tatmin edici standartlarda *uygun konaklama ve barınma* hakkını güvenceye almalı; ve gerekli yiyecek, içilebilir su, uygun giysi ihtiyacı, gerekli tıbbi servisler ve sağlık koruması içeren ve aynı ailenin üyelerinin birlikte kalmalarını temin eden *yeterli düzeyde yaşam standardı düzenini* sağlamalıdır.⁸⁷
- ◆ Psikolojik yardım ve sosyal hizmetleri de içeren *sağlık hakkını* temin etmeli ve kadınların ihtiyaçlarına özen göstermelidirler.⁸⁸

Devletlerin etkili başvuru hakkına ilişkin yükümlülükleri:

- ◆ Devletler, mahkeme tarafından verilen yerinden edilme kararının yeniden gözden geçirilmesini⁸⁹ ve bağımsız ve tarafsız bir organa eski haline getirme ve/veya tazminat ileri sürme hakkını⁹⁰ içeren *etkili bir yargı yoluna başvurma hakkını* temin etmelidirler.
- ◆ Devletler etkili başvuru yoluna ilişkin yükümlülüğü çerçevesinde, bütün başvuru prosedürlerinin adil, ulaşılabilir, ücretsiz, yaş ve cinsiyet konuları bakımından duyarlı olduğunu ve zamanında işlediğini temin etmelidirler.
- ◆ Ayrıca bu başvuru prosedürü, yerinden edilme döneminde ikamet yerlerine bakılmaksızın, kendi ülkelerinde, sığındıkları ya da kaçtıkları ülkelerde, mülteciler ve diğer yerinden edilenler açısından ulaşılabilir olmalıdır. Yerinden edilenler talep için kendileri bizzat başvurabilecekleri gibi posta ile ya da vekâleten de başvuru yapabilmelidirler; eğer ücretsiz başvuru mümkün değilse yasal yardım sağlanmalıdır.
- ◆ Devletler şikayet mekanizmalarını basit, anlaşılır, resmi ve etkilenen grupların dillerinde anlaşılacak biçimde geliştirmeli ve bu mekanizmalara başvuruların yapılmasında gerekli yardımı sağlamalıdır.⁹¹

80 Bkz. diğerleri yanında *Yöyler v. Türkiye*, (No:26973/95), 24 Temmuz 2003, para. 80; *Akdıvar/Türkiye*, (No: 21893/93), 16 Eylül 1996; *Selçuk ve Asker/Türkiye*, (No: 23184/94;23185/94), 24 Nisan 1998; *Menteş ve Diğerleri/ Türkiye*, (No: 23186/94), 24 Temmuz 1998; *İpek/Türkiye*, (No: 25760/94), 17 Şubat 2004

81 *Doğan vd/Türkiye*, (No: 8803-8811/02, 8813/02 and 8815-8819/02), 29 Haziran 2004

82 E/CN.4719987537Add.2, 11 Şubat 1998

83 E/CN.4/Sub.2.2005.17

84 İnsan Hakları Alt Komisyonu'nun,2002/30 Sayılı Kararı

85 İlkeler 3

86 İlkeler, madde 4/2

87 İlkeler, madde 18-7/2; ICESCR, madde 11; Karar, paragraf 3; Prensipler, Bölüm II/8

88 İlkeler, madde 19, ICESCR, madde 12/d; Avrupa Sosyal Şartı, madde 11

89 İlkeler, madde 7/3/f

90 Prensipler, Bölüm 5/13.1

91 Prensipler, Bölüm 5/13

Devletlerin mülkiyet hakkı ve zararın tazminine ilişkin yükümlülükleri:

- ◆ Devletler, askeri operasyonları gerçekleştirmek veya kolaylaştırmak, misilleme yapmak, toplu cezalandırma amacıyla yıkmak veya gasp etmek⁹² gibi doğrudan, ayrımcı saldırıları ya da başka türlü şiddet eylemlerini yasaklamayı da içerecek şekilde mülkiyet hakkını temin etmelidirler.
- ◆ Yeniden yerleştirilen yerinden edilen kişilerin arkada bıraktıkları ya da yerinden edilme sonucunda ellerinden çıkan mülkiyetlerinden kaynaklı zararlarının tazmini konusunda yapılacak yardımı da içerecek şekilde tazminat hakkını güvenceye almalıdır. Eski haline getirme ve iade mümkün olmadığı takdirde, yetkililer bu kişilere uygun bedelin ödenmesi ya da başka adil tazmin yollarını sağlamalıdır.⁹³
- ◆ Tazminat ve yeniden yerleştirme taleplerine yönelik prosedürler hakkında yerinden edilenlere **bilgi göndermeli**⁹⁴ ve tazminat taleplerini yerine getirebilmek için yeterince uzun, belirli bir süre saptamalıdır.⁹⁵

Devletlerin geri dönüş hakkına ilişkin yükümlülükleri:

- ◆ Devletler, yerinden edilenlerin gönüllü olarak güvenli ve onurlarıyla evlerine ya da mutat yaşam alanlarına geri dönmeleri ya da gönüllü biçimde ülkenin başka bir yerine yerleşmelerini sağlayacak şekilde **geri dönme hakkını** garanti etmeli ve geri dönenlerin entegrasyonunu temin etmelidirler.⁹⁶

- ◆ Devletler özellikle geri dönenlerin fiziksel güvenliğini temin etmek için önlemler almaya⁹⁷ ve zarar gören veya yok olan su, sağlık, elektrik, benzin, yol ve toprak dahil altyapı sistemini⁹⁸ yeniden inşa etmeye yükümlüdürler. Mülkiyetin başkaları tarafından bir suç eylemi sonucunda işgal edilmesi durumunda devletler kendi haklarını uygulamayı ve yerinden edilen insanların güvenli bir şekilde geri dönebilmelerini temin etmelidirler.⁹⁹

Devletlerin, yerinden edilenlerle birlikte planlama ve yürütme yükümlülüğü:

- ◆ Devletler, yerinden edilenlerin geri dönüş, yeniden yerleşme ve yeniden entegre olmalarının planlama ve yürütme çalışmalarına tamamen katılma hakkı temin etmelidirler.¹⁰⁰

Devletlerin diğer devletler ve uluslararası örgütlerle işbirliği yapma yükümlülüğü:

- ◆ Devletler, başka devletler veya uluslararası örgütlerden, etkili bir geri dönüş ve tazmin mekanizmasını kolaylaştırmak için ekonomik ve teknik yardım istemeli ve onlarla işbirliği içinde olmalıdırlar.¹⁰¹

Devletlerin duyarlılık oluşturma ve kapasite geliştirmeye ilişkin yükümlülükleri:

- ◆ Soruşturma ve şikâyet prosedürüyle ilgili olarak mülkiyet sahipliğini doğrulama, karar verme, uygulama ve temyiz mekanizmaları konularında kendi personeline yönelik rehberler yayınlamalı ve eğitimler düzenlemelidirler.¹⁰²

92 İlkeler, madde 21

93 İlkeler, madde 29/2; Karar, paragraf 3; Prensipler, Bölüm II/2, V/21

94 İlkeler, madde 7/3/b

95 Prensipler, Bölüm 5/13.19

96 İlkeler, madde 28; Karar, paragraf 2

97 Karar, paragraf 7

98 Karar, paragraf 8

99 Karar, paragraf 14

100 İlkeler, madde 28, Karar, paragraf 6; Prensipler, Bölüm 5 /14

101 Prensipler, Bölüm V/10.4, 12.5; Karar, paragraf 5

102 Prensipler, Bölüm 5/12.4

H. Bir Geri Dönüş-Yeniden Yapılandırma ve Tazminat Süreci Örneği: Bosna ve Hersek

i. Geri Dönüş Hakkı

1992-1995 yılları arasında Bosna ve Hersek'te (BiH) yaşanan savaşta binlerce insan öldürüldü ve etnik bakımdan homojen bölgeler yaratma amacı ile yürütülen sistematik 'etnik temizlik' politikası nüfusun yarısından fazlasının zorunlu olarak yerinden edilmesiyle sonuçlandı.¹⁰³ Böylece, geri dönüş hakkı Dayton Barış Anlaşmaları'nın (DBA)¹⁰⁴ temel hedefi oldu. DBA Ek 7, Mülteciler ve Yerinden Edilmiş Kişilere İlişkin Anlaşma, mülteciler ve yerinden edilmiş kişilere 'evlerine serbestçe geri dönme', 'çatışma döneminde mahrum kaldıkları mülklerinin iadesi' ve 'kendilerine iade edilemeyen mülklerin ise tazmin edilmesi' haklarını tanımaktadır. Ayrıca anlaşma, yetkililerin, güvenli geri dönüş için uygun şartları sağlama yükümlülüğünü de düzenlemektedir.¹⁰⁵

Uluslararası camia (UC) geri dönüş sürecinde kritik bir rol oynamıştır ve 'Mülteci Geri Dönüş Gücü'(MGDG)¹⁰⁶ vasıtasıyla geri dönüşü koordine etmiştir. MGDG (RRTF) 1997'de kuruldu ve Yüksek Temsilcilik Ofisi ile (OHR) ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin (UNHCR) eş başkanlığı ile yönetildi. Ayrıca Avrupa Komisyonu, Avrupa Komisyonu İnsani Yardım Ofisi (ECHO), Almanya, ABD ve Hollanda Hükümetleri, Dünya Bankası, Avrupa Birliği Polis Misyonu (EUPM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Uluslararası Yönetim Grubu

(IMG), Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Yerinden Edilenlerin ve Mültecilerin Gayrimenkul Talepleri Komisyonu (CRPC) ve SFOR'yi de içermektedir. Fakat DBA'nın yürürlüğe girişinin ilk yıllarında uygulamaya konulan yeniden yapılanma odaklı ad hoc (geçici/bir defaya mahsus) projeler, bu projelerin yeri ve yararlanıcıları konusunda verilen yanlış kararlar yüzünden azınlıkların geri dönüşü konusunda¹⁰⁷ yeterli başarıyı sağlayamadı.¹⁰⁸ Ayrıca, 'milliyetçi' yerel yetkililer, statükoyu güçlendirmek ve savaş öncesindeki işgalci (oturma hakkı sahibi) azınlıkların geri dönüşünü imkânsız hale getirmek suretiyle etnik temizliği desteklemek için, oturma hakkını kendi mensubu olduğu etnik gruptan olan kişilere veriyordu.¹⁰⁹

ii. Mülklerin İadesine Haklar Açısından Bir Yaklaşım

Buna karşılık olarak, UC savaş zamanında ve yakın savaş sonrasında BiH'in her iki yönetiminde uygulanmakta olan bütün ayrımcı mevzuatı yürürlükten kaldırmıştır ve bunları " uygun yasal bir çerçeve oluşturmak ve BiH'te¹¹⁰ bulunan tüm mülteciler ve yerinden edilenler için eşit haklar ve yollar" yaratmak amacıyla ve düzgün, idari iade prosedürleriyle değiştirmiştir. Gayrimenkul Talepleri Komisyonu¹¹¹ (The Commission for Real Property Claims) 1996'da mülkiyet taleplerini çözümlmek için kuruldu. Bu kurul, 1992'den bu yana gönüllü olarak satılmamış ya da başka bir şekilde

103 Savaş döneminde 2,2 milyon kişinin yerinden edildiği tahmin edilmektedir.

104 Antlaşmanın resmi adı Bosna ve Hersek'te üç buçuk yıl süren savaşa son veren 'Bosna ve Hersek'te Barış için Genel Çerçeve Antlaşması'dır. Ek 4 Mad. 1(3)'e göre 'Bosna ve Hersek iki yönetimden (entity) oluşacak, Bosna ve Hersek Federasyonu ve Sırbistan Cumhuriyeti (Bundan sonra 'yönetim denilecektir.)'

105 DBA, II. Mad. EK 7'nin tam metni için bkz. http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=375

106 MGDG ve yapısı hakkında daha fazla bilgi için bkz. <http://www.ohr.int/ohr-dept/rrtf/more.asp>

107 1999 yılı sonu itibarıyla sadece 45,523 azınlık geri dönüşü gerçekleşti, Charbord A s. 252. tüm referans.

108 Simone Ginzburg ile yapılan röportaj, Ekim 2006.

109 Simone Ginzburg ile yapılan röportaj, A.g.e. Buna bir örnek olarak, önemli bir miktar paranın aynı zamanda yerinden edildikleri yerlerde kendi hayatlarını kurmakta olan kişilerin evlerinin ve altyapının onarılması için harcanmasıdır.

110 Norveç Mülteci Konseyi/Evrensel ÜYEK Projesi, 'Ülke İçinde Yerinden Edilme Profili: Bosna ve Hersek', Cenevre, 2005, s.142

111 CRPC, DBA'na Ek 7'nin ikinci kısmına dayanılarak kurulmuştur ve üç uluslararası ve altı ulusal üyeden oluşur. Daha derin bir CRPC tartışması için bkz. A.g.e. Charbord s. 291-293; A. Davies, Bosna ve Hersek'te Çatışma Sonrası Mülk İadesi ve Mültecilerin Geri Dönüşü: Uluslararası Standart Oluşturma ve Pratik için Çıkarımlar, New York Üniversitesi Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, V. 27, No:3, 2005, s. 489 s. 507-508

devredilmemiş kayıplara ilişkin iade ve tazminat taleplerini kabul ve taleplere ilişkin karar verme hususunda yetkilendirildi.¹¹² CRPC kararları, talepte bulunanların gayrimenkul haklarının ve oturma (işgal) haklarının, meşru mülk sahiplerine sertifikalar verilmesi yoluyla doğrulanmasını içermektedir. Gerek mülkiyet kanunlarının uygulanması, gerekse CRPC kararlarını icra sorumluluğu yerel idari otoritelere aitti. Ancak yerel yetkililerin keyfi uygulamaları kanunun aynı ve şeffaf biçimde icrasını engelledi ve Komisyonun etkililiğine mani oldu.¹¹³

Uygulama politikası, 1999'dan itibaren, UC'nin Mülkiyet Kanununu Uygulama Planını (Property Law Implementation Plan- PLIP) kabul etmesiyle başladı. PLIP'nin amacı mülkiyet kanunlarının uygulanması konusunda gelişmeyi desteklemek ve denetlemektir.¹¹⁴ Bu ortak politika çerçevesi, hukukun üstünlüğü ilkesinin egemenliği ve mülk iade sürecinin yerel hukuki-idari yapıların oluşturulması yoluyla standartlaştırılmasına dayanmaktaydı. PLIP birimi, bu alanda faaliyet gösteren odak noktaları vasıtasıyla yerel otoriteleri izledi ve uygulama hakkında istatistik topladı. Yerel birimleri güçlendirmek için PLIP, birçok kapasite artırıcı faaliyetler ve ekonomik destek öngördü. Artan yetkilerle donatılmış Yüksek Temsilci¹¹⁵, mevcut mülkiyet kanunlarını açıklığa kavuşturmak ve güçlendirmek için bir dizi hukuki tedbir öngördü.¹¹⁶ Böylece yerel otoriteler CRPC'nin karar alma mekanizmasını devreye sokmadan mülkiyet haklarının tasdiki için paralel prosedürler kabul etti. Bu

her ne kadar bir yandan iş yükünün çoğalmasına yol açıyorsa da fakat diğer yandan da CRPC kararlarının uygulanmasına olanak tanıdı.¹¹⁷

iii. Mülkiyet Kanunu Uygulamasının Tamamlanması

Mülkiyet kanununun tam bir yıl uygulanmasından sonra, gelişim, ülke çapındaki önemli farklılıklara rağmen 2000 yılı boyunca yavaş bir artış gösterdi.¹¹⁸ Şunu da belirtmek gerekir ki, yerel kuruluşların etkin bir şekilde çalışmaya başlaması ile birlikte mülklerin iadesi oranında artış oldu.¹¹⁹ PLIP'nin kabulü ve Yüksek Temsilci tarafından alınan tedbirleri takiben, Aralık 2003 itibariyle alınan taleplerde mülkiyet kanununun uygulanma oranı %92,5'e ulaştı.¹²⁰ 2003'te CRPC, taleplerin tamamına yakını hakkında karar vererek görevini bitirdiğinde, çözülmemeyen dosyaların (yaklaşık 300 talep) yetkili yerel otoriteler tarafından karara bağlanması gerekti.

iv. Geçici Özel Tedbirler

Yerinden edilmiş kişiler resmi olarak yerinden edilmiş kişi olarak tanımlandı ve kendilerine, iade ve geri dönüş talepleri değerlendirme aşamasındayken vergi, fatura, harçtan muafiyet gibi bazı özel sosyo-ekonomik haklar tanındı. Geri dönüş gerçekleşene kadar kendilerine barınma yeri ve maaş temin edildi.¹²¹

112 DBA Ek 7, Mad. XI

113 ECCR Roman Raporu "Tamamlanmayanlar. Jenosit sonrası Bosna ve Hersek'te Romanların Hak Kayıpları. Avrupa Roma Hakları Merkezi' Ülke raporu Seri no:14, Şubat 2004.

114 PLIP birimi RRTF Sekreteryaşının bir bölümüydü. Ülke çapında PLIP alan ağı yerel düzeydeki bu amaçları uygular. Bkz. OHR, <http://www.ohr.int/ohr-dept/rtrf/more.asp>

115 DBA Ek 10. maddeye göre Yüksek Komiser yüksek yönetici sivil olarak atanır. 1997'de kendisine 'Bonn Güçleri' bahşedilmişti. örn. mevzuatı uygulatma ve yerel memurları işten çıkarma ve devlet kurumlarının Dayton Anlaşması Barış Uygulama Komisyonuna uygun şekilde hareket etmemesi halinde geçici önlemler alma konusunda yetkilendirilmiştir. R. Williams, Op. cit, s. 497-498

116 Kanunlara tam bir genel bakış için bkz. <http://www.ohr.int/decisions/plipdec/archive.asp>

117 L.Von Carlowitz, *Bosna ve Kosova'da Mülkiyet İhtilaflarının Çözümü. Barış İnşasına Katkı; Uluslar arası Barışın Korunması*, vol. 12, no. 4, Aralık 2005 s. 550

118 PLIP'nin 1999 kurulduğu sırada mülkiyet taleplerinin %15'i çözümlenmişti, bir yıl sonra, taleplerin %21'i uygulanmıştı (Federasyonda olan %29'un ve %13 RS'nin dışında kalan) 'Devam eden bu uygulama oranları ile, mülkiyet kanunlarının tamamen uygulanması yaklaşık altı seneden fazla sürer'. Norveç Mülteciler Konseyi/Evrensel Proje a.g.e.:143.

119 RRTF tarafından sürecin yerel ofisler aracılığıyla, ilk başta "ev temizliğine" (housecleaning) yönelik taahhütlerini ve açık niyetlerini belirten geri dönen gruplarla sürekli diyalog içinde olarak yerel/bölgesel düzeyde (1999-2002) koordine edilmesiyle birlikte yatırımlara oranla geri dönüş oranları ve özellikle azınlıkların geri dönüşü açısından büyük bir başarıya ulaşılmıştır. Bu terimin geri dönüş birimlerinin kuruluşlarının jargonuna girmesi ile birlikte, potansiyel geri dönenlerin köylerinde fiziksel olarak bulunmalarının, yabancı otların, molozların ve çöplerin ortandan kaldırılmasının da yeniden inşanın yapılabilmesi için teknik bir ön koşul olduğu anlaşılmıştır. Ev temizliği aynı zamanda fiili geri dönüş için bir ortam hazırlamak için eski komşular ve yerel otoritelerle de ilişkilerin yeniden kurulmasına izin verdi. Yerel yetkililer yerel bütçe için (yol bakımları, tohum dağıtımı, vs) öncelikleri belirlerken, aynı zamanda geri dönen toplulukları da değerlendirmeye almaya başladılar"

Simone Ginzburg ile yapılan röportaj, Ekim 2006

120 Norveç Mülteciler Konseyi/Evrensel Proje a.g.e.: 144

121 'Bosna Hersek'te yerinden edilmiş kişiler, geri dönüş ve mülkiyet' üzerine uzmanlarla yuvarlak masa tartışmaları, Sarajevo, 22 Haziran 2006.

v. Tazminat

Her ne kadar, CRPC'nin yerel iade mekanizmaları ile birlikte çalışması iade anlamında başarılı olsa da, tazminat hiçbir zaman gerçekleşmedi.¹²² UC tarafından yıllarca takip edilen politika, kişilerin yerinden edilmenin gerçekleştiği yere entegrasyonundan ziyade geri dönüşü desteklemekteydi.¹²³ Örneğin uluslararası bağışçılar, geri dönmek istemeyenlere tazminat verilmesini reddederken, bunun yerine gerçekten geri dönüşü isteyenlerin evlerinin yapımına yatırımda bulunmayı tercih ettiler.¹²⁴ Yerinden edilenlerin göç ettikleri yerlere yerleşmeleri ve entegrasyonlarının teşvik edilmemesinin nedeninin bu durumun "etnik temizliğe" neden olacak homojen yerlerin (yalnızca Sırpların veya Bosnalıların yaşadıkları yerler) yaratılmasını güçlendireceği hatırlanmalıdır. Bu nedenle yerinden edilenler daha çok geri dönüşe yönelik cesaretlendirilmişlerdir.¹²⁵

vi. Çıkış Stratejisi

RRTF 2003 yılı sonunda kapandı ve geri dönüş hususunda genel sorumluluk "EK 7'nin uygulanması için Bosna ve Hersek Stratejisi"nin kabul edilmesi ile yerel otoritelere geçti. İnsan Hakları ve Mülteciler Devlet Bakanlığı (MHRR), UC' den alınmaya devam edilen destek ile EK 7'nin 2006 yılından itibaren uygulanması sorumluluğunu üstlendi. Şu an dört kurumsal katman geri dönüş konusunda ilgilenmektedir: Devlet, yönetimler (entities), kantonlar ve belediyeler. Yönetimler arasındaki diyalogu güçlendirmek için 2000 yılında geri dönüş ve yeniden yapılanma projeleri ve geri dönüş fonlarını denetlemek ve onaylamaktan sorumlu Mülteci ve Yerinden Edilmiş Kişiler Devlet Komisyonu oluşturuldu.¹²⁶ Strateji; eğitim, sağlık, emekli maaşı ve engelli sigortası, sosyal olarak edinilmiş malların tahsisi ve mülkiyet kanunlarının uygulanmasının yanı

sıra, geri dönüşle ilgilenen kurumsal çerçeveye yapısal reform getirmeyi, yönetim kanunları ile mülteciler ve yerinden edilenler ile ilgili devlet kanunlarını uyumlu hale getirmeyi düzenlemektedir.¹²⁷

vii. Sonuç

Yerinden edilmiş toplam 2,2 milyon insanın yarısına tekabül eden bir milyonun üzerinde mülteci ve yerinden edilmiş kişinin, 1995'te¹²⁸ savaşın bitmesinden sonra geri döndüğü kaydedildi. Bu olumlu sonuç UC'nin, "benzersiz biçimde yasal, politik ve finansal kaynakları kullanarak" milliyetçi güçlerin ilk dönüşlere gösterdikleri direnci bertaraf etmedeki rolüne büyük ölçüde atfedilebilir.¹²⁹ Yapılan tespitlere göre, 19 trilyon \$ iade ve geri dönüş sürecine yatırılmış ve 'bu kaynak yoğunluğu diğer çatışma dönemi sonrası düzenlemelere model olması bakımından önemi değerlendirilirken dikkate alınmalıdır'. Temel çok taraflı (multilateral) fon sağlayan bağışçılar AB (1.3 trilyon Euro), BM Kurumları (30 trilyon Euro) ve Dünya Bankası (60 trilyon dolar)'dır. Almanya, Japonya, Hollanda, Suudi Arabistan, İsveç ve ABD en önemli çift taraflı (bilateral) bağışta bulunanlar arasındadır. Programların planlanması ve uygulanması anlamında, UNHCR, UNDP ve IOM'nin yanı sıra uluslararası sivil toplum kuruluşları da uzmanlık ve personel desteğinde bulunmuşlardır. UC, yaklaşımını geri dönüş temelinden haklar temeline kaydınca, PLIP aracılığıyla yerel otoritelerle çalışmalarını koordine ederek, mülkiyet kanunlarını değiştirdiler ve Yüksek Komiser yetkisini uygulamaların sıkı bir şekilde yürütülmesi yönünde kullanınca, geri dönüşlerde (azınlık geri dönüşleri de dahil) artış oldu.

Bununla beraber, BiH'de¹³⁰ halen 310.000 ülke içinde yerinden edilmiş kişi bulunmakta ve

122 L. Von Carlowitz, a.g.e.:550

123 R. Williams a.g.e.:454, Preference for return over local integration also pervaded international implementation of Annex 7 , ch. 1, art. I (1) (setting out a right to compensation for those whose property cannot be restored) and ch. 2, art. XI (allowing claims for compensation in lieu of repossession).

124 a.g.e.

125 Ibid, 19.

126 Geri dönüş fonu 2000'de kuruldu. Amacı, dönüş sürecine tahsis edilen hem yerel ve finansal yardımların tek bir kurumda toplanmasını garanti etmektir. Faaliyetine 2004 yılında başladı.

127 Bosna ve Hersek Yerinden edilmiş kişiler genel sekreterliği temsilcisi görev raporu, 2005, E/CN.4/2006/71/Add.4 pp. 10-11. BiH'deki geri dönüş sektörüne ilişkin daha detaylı bilgi için bkz. Functional Review of the return sector in BiH, Sonuç Raporu. SarayBosna, Nisan 2005.

128 UNHCR The State of Annex VII , <http://www.unhcr.ba/press/state%20of%20annex7.htm>, Mayıs 2006. Nisan 2006'da kaydedilen toplam geri dönüş sayısı 1.012.970'tir. Bu sayı BiH'e kaçan 442.219 mülteciyi ve 570,571 yerinden edilmiş kişiyi kapsamaktadır.

129 R. Williams, a.g.e.:444

130 Norveç Mülteci Konseyi/Evrensel Proje a.g.e.:8

sürdürülebilir geri dönüşün önündeki engeller devam etmektedir. BiH'deki yerinden edilenlerin durum değerlendirmesinde, 'Ülke İçinde Yerinden Edilenlerin İnsan Hakları Genel Sekreterliği Temsilcisinin'¹³¹ tespitlerine göre, fiziki güvensizlik, mayınlar, mülklerin gerçek sahiplerine iadesinde ve evlerin yeniden inşasında gecikmeler ve alt yapı eksiklikleri, geri dönüş ve yeniden entegrasyonun önünde yıldırıcı unsur teşkil etmektedir. Bunun yanında, kamu hayatının her alanında yaygın bir ayrımcılık çevresinin varlığını sürdürerek devlet kuruluşlarının etnik çizgilere bölündüğünü tespit etmiştir.¹³² Özellikle savunmasız gruplar ve etnik azınlıklar devam eden ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Örneğin, çoğunluğu savaş döneminde yerinden edilen Romanlar, savaş öncesinde yaşadıkları evlerine geri dönüşte olağanüstü zorluklarla karşılaşmaktadır ve Romanların sahip oldukları malların zilyetliğini yeniden kazanmaları oranı ülke geneline bakıldığında önemli ölçüde diğer gruplara göre daha düşüktür.¹³³ Hukuki bir çerçeve olmasına rağmen, sınırlı uygulama bu kanuni çerçevenin etkinliğini zayıflatmaktadır ve devlet otoriteleri savaş suçlularını soruşturmakta başarılı olamadığı için cezasızlık ortamı devam etmektedir. Son olarak, UC'nin katılımını azaltmasından dolayı, uluslararası fonlar hızla başka yerlere yönlendirilmektedir.

Aynı zamanda UC'nin başarısı sorgulanmaktadır, çünkü mülklerin iadesi her zaman gerçek geri dönüşle¹³⁴ sonuçlanmamaktadır ve mülklerin tazmini hiçbir zaman gerçekleşmemiştir.¹³⁵ Her ne kadar genel fiziki güvenlik geri dönüşü mümkün kıldıysa da, BiH'deki yetkililerin karşılaştıkları esas zorluk, sürdürülebilir geri dönüşleri sağlayacak gerekli koşulları yaratmak olmuştur.¹³⁶ Bu koşullar, geri dönenlerin ayrımcılığa maruz kalmadan istihdam, eğitim ve emekli maaşı ve etnik temelli kuruluşların menfaatlerinin ötesinde güçlü devlet düzeyli kurumlar yanında politik yaşama katılma hakları gibi sosyo-ekonomik haklarının korunmasını içermektedir. Kritik bir konu olarak azınlık geri dönüşü devam etmektedir, UC'nin geri dönüş sürecinin

başlangıcında azınlık sorunlarıyla uğraşmayı ihmal etmesi gerçeği, çoğunun çoğunluk bölgelerine taşınmalarına yol açmış ve geçici yerinden edilmeyi sürekli hale getirmiştir.¹³⁷

viii. Türkiye'deki Yerinden Edilmeye İlgili Bosna ve Hersek Deneyiminden Çıkarılacak Genel Prensipler

Bosna ve Hersek deneyimindeki başarılar ve başarısızlıkları esas alarak, Türkiye'deki yerinden edilmeye ilgili tavsiyeler geliştirirken akılda tutulması gereken önemli konular aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- ◆ Yerinden edilmenin tanımı, kapsamlı bir kanun yürürlüğe konarak ve özel bir yapı oluşturularak merkezi bir politikanın geliştirilmesi, yerel düzeyde uygulamaların sağlanmasına yardımcı olabilir.
- ◆ UC'nin finansal ve uzmanlık katkısı, ulusal bir politikanın geliştirilmesi ve uygulanmasına katılmaları zorunludur.
- ◆ Yerel yetkililerin işbirliği, şeffaflık ve aktivitelelerinin izlenmesi ulusal politikaların yaşama geçirilmesinde esastır.
- ◆ Geri dönenlerin güvenliğinin sağlanması, özellikle geri dönen azınlığın korunması sürdürülebilir geri dönüşte hayati önemdedir.
- ◆ Özgün yerlerde altyapının geliştirilmesi ve istihdam, eğitim, sağlık hizmetlerine yönelik sosyo-ekonomik tedbirlerin alınması sürdürülebilir geri dönüş için zorunludur.
- ◆ Tazminatın geri dönüş ve iade ile birlikte ulusal politikanın temel unsurlarından biri olmasına ihtiyaç vardır.
- ◆ Yerinden edilenlerin haklarına yönelik bilgilendirme kampanyaları ve yetkililerin kapasitelelerinin geliştirilmesi bu hakların kullanımına katkı sunacaktır.

131 Görev Raporu, a.g.e.:2

132 Azınlıklardan geri dönenlere iş imkanlarına erişimde, ayrı (İmiş) okullar ve ayrı sağlık sigortası ve emekli maaşı planı gibi ayrımcı uygulamalar.

133 ECCR Roman Raporu, a.g.e.: 109-154

134 'Geri dönenlerin pek çoğunun yeniden edindikleri(zilyetliğine geçirdikleri) mülklerini sattığı ve esas topluluklarına (cemiyetlerine) yeniden entegre olmak yerine, yerinden edilmeye yerleştikleri yeni alanda kaldıkları bildirilmiştir.' Görev Raporu a.g.e. : 445-446

135 Charbord, a.g.e.:292

136 Bu, mültecilerin 'ayrımcılığa tabi olmaksızın istihdam, eğitim hakkı gibi sosyo-ekonomik haklarını, emekli maaşına hak kazanmaları ve siyasi hayatın yanı sıra devlet bazında güçlü kurumlara etnik tabanlı yapıların ötesine geçerek katılımı içermektedir. (kontrol edilmeli).

Norveç Mülteci Konseyi/Evrensel Proje, a.g.e.: 8

137 Charbord, a.g.e.: 436-438

I. Öneriler

Yukarıda özetlenen uluslararası insan hakları hukukunun gerekleri ve diğer ülke tecrübelerinden çıkarılabilecek dersler doğrultusunda, aşağıda, eylem kılavuzunda özetle değinilen her bir sorunun çözümüne ilişkin önerilerimiz yer almaktadır. Bu önerilerimiz, kısa ve orta vadede gerçekleştirilecek tedbirlerden oluşmaktadır. Kısa vadeye ilişkin çözüm önerilerimiz 2006 yılının sonu veya 2007 yılının başlarında mutlaka gerçekleşmesi gerektiğini düşündüğümüz tedbirlere ilişkindir. Örneğin 5233 Sayılı Yasadan yararlanmak için başvuru yapma süresi 3 Ocak 2007 tarihinde dolacağı için, yasanın süresi mutlaka 2007 yılından önce uzatılmalıdır.

i. Hükümete Yönelik Öneriler

a. Yerinden Edilenler Politikası ve Yerinden Edilenler Tanımı

Kısa ve orta vadede alınacak tedbirler:

Yukarıda anılan uluslararası belgelerde önerildiği gibi, Bosna ve Hersek gibi yerinden edilenlerin geri dönüşlerine ilişkin nispeten başarılı ülke pratiklerinde, devletin, sivil toplum örgütleri ve bu konuda uzmanlaşmış uluslararası kurumlarla yakın işbirliğine girdiği, hatta yerinden edilenler konusundaki politikanın tamamen ortaklaşa belirlenip hayata geçirildiği gözlemlenmiştir.

Türkiye'de yerinden edilenler konusunda çalışmalar yapan temel organ İçişleri Bakanlığı'dır. Bakanlığın farklı birimleri, yerinden edilenler konusundaki farklı çalışmalarla ilgilenmektedirler. Hem Bakanlık içindeki birimler hem de diğer konu ile ilgili bakanlıklarla eşgüdümü sağlayacak ortak bir yapının oluşturulması, planlama ve uygulamanın işlerliği açısından yararlı olacaktır.

Türkiye'de, yukarıda değinilen başka ülke deneyimlerinden yola çıkarak ve uluslararası yükümlülüklere uygun olarak, ilgili tüm devlet birimlerinin ve yerinden edilenler konusunda çalışmalar yürüten sivil toplum örgütü temsilcilerinin yer alacağı, ve Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği (UNHCR) ile UNDP gibi uluslararası kurumların temsilcilerinin de danışmanlık yapabilecekleri bakan-

lık veya benzeri bir merkezi birim oluşturulmalıdır.¹³⁸ Yerinden edilenlerin tazminat hakları, yeniden yapılandırma, geri dönüş ve entegrasyonları gibi tüm sorunlarıyla ilgili olan politikalar ve eylem planları, bu birim tarafından belirlenmeli ve birimin bu politika ve eylem planlarının hayata geçirilişini gözlemlene ve denetleme yetkisi olmalıdır.

Oluşturulacak tüm politikalarda da sorun, yerinden edilme sorunu olarak adlandırılmalı, eylem planları yukarıda anılan bu konuya ilişkin uluslararası hukuk standartlarına ve BM'nin 'Ülke İçinde Yerinden Edilenlere İlişkin Yol Gösterici İlkeleri' ile 'Mülteciler ve Yerinden Edilen İnsanlar için Barınma ve Mülkiyetin Yeniden Tesisine İlişkin Prensipleri'ne uygun olarak belirlenmelidir. Bu belgelerin iç hukukun bir parçası haline getirilmesinde yarar olacaktır.

STK'lara, komisyon üyelerine ve ilgili bakanlık çalışanlarına yerinden edilenlerin hakları konusunda verilmekte olan eğitim seminerlerinin hızla yaygınlaştırılması, yerinden edilenlerin haklarının tanınması ve bu konudaki BM prensiplerinin hayata geçirilmesi bakımından çok yararlı olacak, komisyonların başvuruları değerlendirme aşamasında ve geri dönüş sürecinde büyük katkıda bulunacaktır.

Politikalar ve eylem planları belirlenirken, yerinden edilen kişilerin de görüşleri mutlaka alınmalı ve uygulamalardan yerinden edilen kişilerin de haberdar olması için bilgi kampanyaları yürütülmelidir, örneğin broşürlerin hazırlanarak yerinden edilen kişilere dağıtılması etkin bir yol olabilir.

Yerinden edilenlerin kimler ve haklarının neler olduğu bir kanun ile tanımlanmalıdır. Daha önce Bosna Hersek'te yapıldığı gibi, yerinden edilenlerin haklarından yararlanmalarının etkinleştirilmesi için, yerinden edilenler tanımına uyan kişilere, oluşturulacak yerel bürolar veya mevcut komisyonlar tarafından yerinden edilenler statüsü verilebilir ve bu statü gerekirse bir doküman ile de belgelenebilir. Böylece aşağıda anlatacağımız çözüm önerilerinin hayata geçirilmesi ve bu kişilerin statüleri nedeniyle sahip oldukları haklardan yararlanmaları kolaylaştırılabilir.

¹³⁸ Avrupa Konseyi'nin Parlamenter Asamblesi 1563 Sayılı ilgili tavsiye kararında, köye dönüşe ilişkin program ve projelerin hazırlanmasına yerinden edilen kişilerin temsilcilerinin katılmasının gerekliliğine vurgu yapmıştı.

b. Güvenlik

Kısa vadede alınacak tedbirler:

Geri dönüşlerin önünde ciddi bir engel oluşturan koruculuk sistemine derhal son verilmelidir.

Kara mayınlarının haritası yetkili kişi ve kurumlara gönderilmeli ve ilgili tüm çevrelere risk eğitimi verilmelidir.

Yayla yasağı uygulamalarına başvurulmamalı ve hayvancılık/yaylacılık yapanların güvenliği sağlanmalıdır.

Bosna Hersek ve Kosova gibi ülkelerde sürdürülebilir ve güvenli bir geri dönüşün ancak çatışmaların tamamen sona erdirilmesiyle birlikte hayata geçirilebileceği görülmüştür. Türkiye'de PKK ile güvenlik güçleri arasında yaşanan çatışmaların sürmesi halinde köy boşaltma vakıalarının tekrarlanabileceği ve kişilerin can güvenliğinin sağlanamayacağı gibi, alt yapı projelerinin hayata geçirilmesi de mümkün olmayacaktır. Bu nedenle bölgedeki çatışmanın son bulması geri dönüşlerin ve kişilerin güvenliğinin sağlanması için hayati bir adımdır.

Orta vadede alınacak tedbirler:

Koruculuk sistemi kaldırılmalı ve korucuların rehabilitasyonu için gerekli ekonomik ve sosyal tedbirler alınmalıdır.

Nüfusun yaşadığı yerler ile tarımsal arazi bölgelerindeki kara mayınları temizlenmelidir. Özellikle sınır köylerinde can güvenliğini ortadan kaldıran kara mayınlarının temizlenmesi projesi hızlandırılmalıdır.

c. Geri Dönüş: Yeniden Yapılandırma

Kısa Vadede Alınacak Tedbirler:

Türkiye'de geri dönüşe ilişkin kapsamlı bir planın yapılması için öncelikle bu konuda uyulması gereken ilkeler, uygulayıcı merciler ve bu konuya ayrılacak bütçe gibi önemli konuları belirleyen bir yasa çıkarılmalıdır.

Daha sonra geri dönüş ve yeniden yapılandırma için uygun bir bütçenin oluşturulması gerekmektedir. Bosna Hersek'te olduğu gibi, bu bütçeye, devlet ve AB başta olmak üzere Dünya Bankası, UNDP gibi kurumlar ile başka ülkeler katkıda bulunmalıdırlar. AB, özellikle devletin karşılayamayacağı giderler için fon ayırabilir, örneğin büyük yapılandırma ve mayın temizleme projeleri gibi.

Zarar tespit komisyonlarının yapısı ve işleyişi değiştirilmeli ve bu komisyonlara yerinden edilenlerin geri dönüşe ilişkin taleplerini karşılayan bir komisyon verilmelidir. Bunun sağlanması için de komisyonların çatısı altında geri dönüşle ilgilenen ve STK'lar ile yerel yönetim temsilcilerinin ve bağımsız

uzmanların çalışacağı, yerinden edilenlerin katılım-cılıklarının sağlanacağı ayrı birimler oluşturulmalıdır. Komisyonların çatısı altında bu birimlerin kurulması pratik ve ekonomik bir yol olacaktır.

Orta vadede alınacak tedbirler:

Geri dönüş hakkı ve başvuru prosedürüne ilişkin bilgi bir kampanya ile geniş kitlelere duyurulmalıdır. Bunun için, posterler ve broşürler hazırlanarak yerinden edilenlerin yoğunlukla buldukları illerdeki valilikler, belediyeler, STK'lar, barolar ve en önemlisi muhtarlıklara dağıtılabilir.

Bosna Hersek'te, geri dönüşün sağlanması ve kalıcılaştırılması için, öncelikli olarak mağdurların geri dönüş isteklerinin olduğu daha önemli dönüşlerin başladığı mülklerin iyileştirilmesi ve gerekli alt yapının hazırlanmasına, ağırlık verilmişti. Geri dönme talebinde bulunan kişilerin mülklerinin onarılması, tüm alt yapının ve kamu hizmetlerinin yeniden inşası için gerekli projeler ihalelendirilmiş ve devlet kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin işbirliği ile hayata geçirilmişti. Genel olarak ancak bu projelerin tamamlandığı durumlarda, başvuru sahiplerinin kalıcı bir şekilde geri dönüşleri sağlanabilirdi. Bu çalışmaların kimi yerlerde tamamlanmaması nedeniyle kalıcı bir dönüşün sağlanamamış olması, Bosna Hersek tecrübesinin eleştirilmesinin nedenlerinden biridir.

Türkiye'de de, başvuruların değerlendirilmesi, önceliklerin saptanması ve fizibilite çalışmalarının yapılması neticesinde geri dönüş için yerin belirlenmesi halinde yapılacak çalışmalar projelendirilmelidir. Bu tür projeler, Bosna ve Hersek örneğinde olduğu gibi yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği içinde geliştirilmeli ve merkezde oluşturulan fondan yararlanılarak uygulanmalıdır. Planlama ve uygulama aşamalarında, bu konuda tecrübesi olan UNHCR ve UNDP gibi kurumların uzmanlığından yararlanılmalıdır. Bu kurumların projelerin uygulanmasında gözlem yapma, raporlama ve tavsiyede bulunmaları için gerekli mekanizmalar oluşturulmalıdır. Bu kurumların projelerin uygulanmasını yakinen gözlemleyebilmeleri için bölgede izleme ofisleri açmaları yararlı olacaktır.

Bu projeler çerçevesinde, yerinden edilenlerin geri dönüşleri için öncelikli olarak yerleşime elverişsiz olan mülkler onarılmalı ve elektrik, su, yol, telefon gibi tüm alt yapı ile eğitim, sağlık gibi kamu hizmetleri işler hale getirilmelidir. Bunun için, geri dönüşlerin yaşanabileceği yerlerin belediyeleri ile il idareleri altyapı ve benzeri hizmetlerin oluşturulması için merkezi idareyle aktif bir işbirliği içinde yer almalıdır. Bölgedeki olağanüstü ihtiyaç nedeniyle, bu

yerel otoritelere mutlaka ek kaynak aktarılmalıdır.

Ayrıca, yerinden edilenlerin geri dönüşte yaşamlarını yeniden kurabilmeleri için tarım ve hayvancılık alanında ekonomik destek projeleri (örneğin belli sayıda hayvanın ve bir miktar tohumun verilmesi, tarım araçlarının köyün ortak kullanımına verilmesi, uzun vadeli faizsiz kredilerin verilmesi gibi) hayata geçirilmeli ve ekonomik hayatın yeniden başlaması önünde engel olan yayla yasakları kaldırılmalıdır.

Göç ettikten sonra yurtdışına gidip mülteci statüsü alan ya da siyasi sığınma talebinde bulunanlar da talep etmeleri halinde benzer olanaklardan yararlandırılmalıdır. Bu kişilerin geri dönüş talebinde bulunabilmeleri için yoğunluklu olarak buldukları ülkelerin göçmenlerle ilgili ofislerine ve bu ülkelerdeki Türkiye konsoloslukları ile UNHCR ve Uluslararası Göç Örgütü (IOM) gibi kurumların şubelerine gerekli bilgiler bırakılmalıdır. Geri dönüş ilişkili başvuruların konsolosluklara yapılabilmesi ve ihtiyacı olanlara gerekli yardımın verilmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır. Bu önerimiz, bu kişilerin zorla Türkiye'ye gönderilmeleri şeklinde yorumlanmamalıdır, zira geri dönüş ancak gönüllük halinde sağlanmalıdır.

Köylerine geri dönmek istemeyen ÜYEK'lerin de kararlarına saygı gösterilmeli, yeniden yapılandırma ve tazmin haklarından yararlandırılmaları sağlanmalı ve şehirdeki hayata adapte olmaları için tedbirler alınmalıdır.

Geri dönüşlere konu olan yerlerde bulunan korucular, silahtan arındırılmalı. Ayrıca korucuların köylerine geri dönenlerin can güvenliğini ve mallarını tehdit edecek türde suç teşkil eden fiilleri etkin bir şekilde soruşturulmalıdır.

d. Tazminat

Kısa vadede alınacak tedbirler:

Öncelikle 5233 Sayılı Yasadan yararlanmak için başvuru *siyesi tekrar uzatılmalı* ve 1987 yılından önce gerçekleşen mağduriyetler ve manevi tazminat da Yasa kapsamına alınmalıdır.

Yasa, bir bilgi kampanyası ile geniş kitlelere duyurulmalıdır. Bunun için, tazminat hakkına ve başvuru prosedürüne ilişkin posterler ve broşürler hazırlanarak yerinden edilenlerin yoğunlukla buldukları illerdeki valilikler, belediyeler, STK'lar, barolar ve en önemlisi muhtarlıklara dağıtılabilir. Ayrıca yurtdışında bulunan yerinden edilenlerin de bu Yasadan haberdar edilmeleri için yoğunluklu olarak buldukları ülkelerin göçmenlerle ilgili ofislerine ve bu ülkelerdeki Türkiye konsoloslukları ile UNHCR ve IOM gibi kurumların şubelerine gerekli bilgiler bırakılabilir.

Kısa ve orta vadede alınacak tedbirler:

Hükümet, 5233 Sayılı Yasanın, AİHM'nin uyguladığı standartlarda ve özellikle de Doğan vd./Türkiye kararında belirlediği mülk sahipliği ölçütleri temelinde uygulanması için gerekli tedbirleri almalıdır. Bizim önerdiğimiz tedbirler kısaca şöyle özetlenebilir:

- ◆ Zarar tespit komisyonları'nın daha adil, etkili, saydam ve mağdurlar ile vekilleriyle iletişime açık bir şekilde çalışması için tedbir alınmalıdır. Bunun için öncelikle zarar tespit komisyonlarının görevlerini icra ederken uymaları gereken usul ve kurallar, bir yönetmelik ile detaylı olarak belirlenmelidir.
- ◆ Zarar tespit komisyonlarının yapısı, daha fazla sivil toplum örgütü üyesi ve konusunda uzman kişileri de kapsayacak şekilde değiştirilmelidir.
- ◆ Komisyonların mevcut sayısı başvuruları karşılayıp zamanında sonuçlandırmakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle komisyonların sayısı ihtiyaca karşılık verecek kadar arttırılmalıdır.
- ◆ Mağdurlardan, bugünkü koşullarda elde edilmesi mümkün olmayan belge ve kanıtlar istenmemelidir. İlgili yönetmelikte yapılan değişikliğe uygun olarak her çeşit ilgili belge kanıt olarak kabul edilmeli, ayrıca komisyonların talebi üzerine ilgili kurumlar da makul bir zaman içinde gerekli belgeleri temin etmelidirler.. Bunun sağlanması için bir genelge ilgili kurumlara gönderilebilir.
- ◆ Keşiflerde bilirkişilerin kimi zaman keyfi uygulamalara zemin hazırlayan inisiyatifinin sınırlandırılması, başvuru sahipleri ya da vekillerinin keşiflere katılım sağlamaları ve keşifler sırasında başvuru sahiplerinin beyanlarının dikkate alınmasının sağlanması için gerekli düzenleme yapılmalıdır.
- ◆ Tazminat hesaplama yöntemi adil bir tazminat sağlayacak şekilde değiştirilmelidir. AİHM'nin köy yakma boşaltma davalarında verdiği kararlar emsal olarak kabul edilerek, standart ama her bir kayba göre değiştirilebilir tazminat miktarları belirlenebilir.
- ◆ Sulhnamelere ihtirazı kayıtlar eklenebilmelidir, böylece mağdurlar, sulhnamelerde teklif edilen bazı kayıplara ilişkin tatmin edici tazminat miktarını kabul ederken, diğer kayıplarına ilişkin yetersiz öngörülen tazminat miktarına itiraz edebileceklerdir.
- ◆ Zarar tespit komisyonlarının kararlarına karşı idari yargı yoluna gidilmeden önce itiraz

edilebilecek idare bünyesinde, adli olmayan bir mekanizma oluşturulmalıdır, böylece idari mahkemelere bir yığılmanın olması ve davaların yıllarca sürmesi engellenecek, mağduriyetlerin giderilmesi süresi kısaltılacaktır. Bu başvuru mekanizmasına bağımsız ziraat mühendisi, inşaat mühendisi, avukat, STK temsilcisi ve bir idari hakim üyesi olması gerekmektedir. Bu kurul oluşturulduğunda, idari yargıya başvurma hakkı ve süresi konusunda bilgilendirilmeleri için komisyonların kararlarına karşı idare mahkemelerine başvurma süresini kaçırmış kişiler ile davaların yıllarca sürebileceği endişesi ile yargı yoluna başvurmamış kişilerin, tatmin edici olmayan komisyon kararlarına karşı başvuru hakları güvenceye alınmış olacaktır. Bu kurul kararlarına karşı da idare mahkemelerine mevcut iç hukuk çerçevesinde başvuru yapılabilecektir.

- ◆ Bu tür başvurularda yargı yoluna başvuran yoksul mağdurlar için öncelikli olarak harç muafiyeti tanınmalıdır.
- ◆ Çalışmaları yürüten memurların görevi ihmal veya suistimali halinde mevcut yasal yaptırımlar ve yukarıda önerilen komisyon üyelerinin çalışma usul ve esaslarına yönelik yönetmelikte öngörülen yaptırımlar uygulanmalıdır.
- ◆ Bu komisyonlar, UNHCR ve UNDP gibi devlet ile işbirliği yapan kurum temsilcilerinin ziyaretlerine, bilgi toplamalarına ve önerilerde bulunmalarına elverişli hale getirilmelidirler.
- ◆ Kendilerine ait olmayan mülkleri kullanan köy korucularının bu mülklerden derhal uzaklaştırılmaları için gerekli yasal tedbirler alınmalıdır.
- ◆ Mülkiyetin ve tazminatın gerçek sahiplerine verilmesi için kadaströ çalışmalarını hızlandırılmalı, 5233 Sayılı Yasanın uygulanması süresinde gerçek mülk sahibi olmayan kişiler ya da hazine adına hatalı olarak kaydedilen mülklerin gerçek sahipleri adına kaydedilmesi için tedbirler alınmalıdır. Bunun için, Kadastro uygulamalarına itiraz etme süresini, yasayı bilmemeleri ya da

bu yerleşim yerinde bulunmamaları dolayısıyla uygulamadan haberdar olmadıkları için kaçırılmış kişilerin itirazda bulunabilmeleri için gerekli yasal değişiklik yapılmalıdır.

ii. Kentlerdeki ÜYEK'ler İçin Alınacak Özel Tedbirler

Kısa ve orta vadede alınacak tedbirler:

- ◆ Yukarıda özetlenen türde bir tazminat ve geri dönüş politikasının hayata geçirilmesi sürecinde, yine Bosna ve Hersek tecrübesinde olduğu gibi, ÜYEK'lerin haklarının güvenceye alınması için, yerinden edilen statüsü verilecek kişiler buldukları yerlerde ekonomik-sosyal nitelikli bir takım özel tedbirlerden yararlandırılmalıdırlar. Örneğin yerinden edilen statüsü verilen kişilerin konut ihtiyacının doğrudan devlet tarafından karşılanması ya da en azından kira yardımı yapılması, işsiz ÜYEK'lerin elektrik su gibi giderleri ödemekten muaf tutulmaları, herhangi bir resmi işlem yapmak için gerekli resmi harçlardan muaf tutulmaları, çeşitli vergileri ödemekten muaf tutulmaları gibi tedbirler, zor durumda olan ÜYEK'lerin yaşamını kolaylaştıracaktır.
- ◆ Geri dönüş işlemlerinin tamamlanmasını bekleyen ve özellikle şehre yerleşmeye karar vermiş ÜYEK'lerin sosyal ve ekonomik yaşama entegrasyonları için uygun tedbirler alınmalıdır.¹³⁹ Örneğin çocuk işçilerin okula yönlendirilmesi ve her halükarda ÜYEK çocuklarının okula gitmeleri için gerekli hallerde burs olanaklarının sağlanması; ÜYEK'lerin yoğunluklu olarak yaşadıkları bölgelerde gençlerin meslek edinmeleri için mesleki kursların verilmesi, kadın okuryazarlığının ve iş yaşamına katılımının artması için kurslar düzenlenmesi akla gelen ilk tedbirlerdir.
- ◆ ÜYEK'lerin kolayca ulaşabilecekleri sağlık ve psikolojik rehabilitasyon servisleri oluşturulmalıdır. Bu servisler tamamen ücretsiz hizmet vermelidir.

139 Avrupa Konseyi'nin Parlamenter Asamblesi de ilgili tavsiye kararında, Türkiye'nin diğer bölgelerinde yaşamak isteyen yerinden edilmiş kişilerin (gündelik yaşama) entegre edilmesi için tedbir alınması gerektiğini ifade etmişti. Recommendation 1563 of the European Council Parliamentary Assembly "Humanitarian situation of the displaced Kurdish population in Turkey" 18 September 2002 <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/TA02/EREC1563.htm>

- ◆ ÜYEK'lerin yoğun olarak yaşadıkları kentlerin kenar semtlerinde alt yapı hizmetlerinin iyileştirilmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır. Bunun için söz konusu yerlerdeki yerel yönetimlere, ek kaynak verilmelidir.
- ◆ Toplumsal yaşamda ve kamusal alanda yaşanabilen ayrımcı uygulamalara karşı etkin önlemler alınmalıdır. Bu temelde özellikle Türkçe bilmeyen vatandaşların kendilerini ifade edebilmeleri ve kamu hizmetlerini etkin bir şekilde alabilmeleri için gerekli imkanlar sağlanmalıdır. Bunun için yardıma ihtiyaç duyan kişilerin başvurabilecekleri ve kolayca iletişim kurabilecekleri bürolar oluşturulmalıdır. Bu hizmetin gideri, merkezi yönetimin ayıracağı ve yerel yönetimlerin katkıda bulunacağı bir bütçeden karşılanabilir.
- ◆ Yukarıda anılan bütün tedbirler, mülki idareler, yerel yönetimler ve ilgili sivil toplum örgütleri ile işbirliği içinde gerçekleştirilmelidir. Gerekli durumlarda, bu tür hizmetleri veren STK'lar merkezi idare ya da yerel yönetimler tarafından finanse edilmelidir, böylece STK'ların faaliyetleri daha da etkinleşebileceği gibi, merkezi idare veya yerel yönetimlerin iş yükü de azalabilir.

iii. Yerel Yönetimlere Yönelik Öneriler

Bosna ve Hersek'te ağırlıklı olarak uluslararası kurumlar ve merkezi yönetim ile işbirliği içinde geliştirilen projeler, sonraki süreçlerde tamamen yerel yönetimlerin katkısı ile hayata geçirilmiştir. Uluslararası kurumlar, son süreçte, yerel yönetimlere kaynak aktarma ve çalışmalarını denetleme ile yetindiler.

- ◆ Yerel yönetimler, özellikle yerinden edilenlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde bu soruna ilişkin özel çalışma birimleri oluşturmalı, gerekirse bu konuda uzman olan kişileri işe almalıdırlar.
- ◆ Bu birimler vasıtasıyla sorunların çözümüne yönelik kapsamlı projeler hazırlanmalıdır.
- ◆ Bu birimler, UNHCR ve UNDP gibi kurumların ziyaretlerine ve incelemelerine açık olacak halde oluşturulmalıdır.
- ◆ Bu birimler, tazminat ve geri dönüş komisyonları ile eşgüdümlü çalışmalıdırlar.

- ◆ Yerel yönetimler kendi karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri konusunda raporlar hazırlamalı, bunları yetkililer ve STK'lar ile paylaşmalıdırlar.
- ◆ Yerinden edilen statüsünde olan kişilere hizmetlerin verilmesinde ve ödemelerin yapılmasında pozitif ayrımcılık yapılabilir: Örneğin su faturasının ödenmemesi, yerel yönetim burslarından ve meslek edindirme kurslarından ÜYEK çocuklarının öncelikli olarak yararlandırılması gibi.

iv. Uluslararası Mekanizmalara Yönelik Öneriler

Kısa vadede alınacak tedbirler:

Daha önce değinildiği üzere, Bosna ve Hersek gibi geri dönüşe ilişkin başarılı bir programın geliştirildiği ülkelerde, UNHCR, Dünya Bankası, AB, UNDP gibi kurumların, programın geliştirilmesi ve uygulanması sürecinin bir parçası oldukları, hem uzmanlık hem de mali katkıları dolayısıyla programın en önemli aktörleri arasında oldukları gözlemlenmiştir.

Yukarıda önerilen türde merkezi bir mekanizmanın kurulması durumunda anılan kurumlar devlet ve STK'lar ile gerekli işbirliğinde bulunmalıdırlar. Örneğin UNDP ile Hükümetin birlikte "Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişiler Programının Geliştirilmesine Destek Projesi"¹⁴⁰ kapsamında geliştirdiği Van İline ilişkin eylem planı bu konuda örnek bir çalışmadır. Bu eylem planının hazırlanması sürecinde birçok STK da yapılan çalıştaylar da yer almıştır. UNDP'nin hem hükümet yetkilileriyle hem de STK'lar ile kurmuş olduğu bu diyalog ve işbirliği örnek niteliğinde kabul edilmelidir. Yine UNDP ile hükümetin işbirliği içinde gerçekleştirdiği eğitim seminerleri de örnek alınabilecek ve yayılması gereken çalışmalardır.

- ◆ Bu çerçevede, anılan kurumların sürekli olarak Türkiye'deki yerinden edilme sorununa ilgi göstermeleri, hükümet ile işbirliği yapmaları ve bu konudaki tecrübe ve birikimlerini paylaşmaları gerekmektedir.
- ◆ Başta AB olmak üzere, bu kurumlar yeniden yapılandırma ve geri dönüş projelerinin hayata geçirilmesi için fonlar ayırmalıdırlar. AB, özellikle kara mayınlarının temizlenmesi ve büyük

140 Proje hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=259>

yeniden yapılandırma projeleri konusunda mali katkıda bulunmalıdır.

- ◆ Bu kurumlar, ayrıca bağımsız uzmanlar vasıtasıyla tazminat ve geri dönüş politikasının uygulanışını gözlemlemeli ve tavsiyelerde bulunmalıdırlar.
- ◆ Yakın bir gözlemin ve STK'lar ile işbirliğinin sağlanması için bu kurumlar ve özellikle AB, İstanbul başta olmak üzere, ÜYEK'lerin yoğun yaşadıkları illerde temsilcilik açmalıdır.

Orta vadede alınacak tedbirler:

Türkiye'nin AB'ye giriş süreci ve müzakereler dolayısıyla, AB organları, ÜYEK sorununu sürekli olarak gündemde tutmalı, Türkiye için hazırlanan yıllık ilerleme raporlarında bu konuya daha fazla yer vermeli ve devlete somut ve yapıcı tavsiyelerde bulunmalıdırlar.

Yukarıda anılan işbirlikleri ve izleme dışında BM, yukarıda anılan ilkelerin iç hukukun bir parçası olması ve uygulamaların bunlara uygun olması için etkili bir çalışma yürütmelidir. Özellikle diğer ülke deneyimlerinden de hareketle benzer başarılı çalışmaları bir model olarak hükümetle paylaşmalıdır.

v. STK'lara Yönelik Öneriler

- ◆ STK'lar yerinden edilenler sorununu sürekli gündemde tutmalı ve lobi ile savunuculuk faaliyetlerini etkinleştirmelidirler. Bu çerçevede:
- ◆ Konuyla ilgili güncel raporlar hazırlamalı ve bunları ulusal ve uluslararası ilgili mekanizmalarla paylaşmalıdırlar.
- ◆ Sorunun psikolojik, sosyolojik, ekonomik vd. sonuçlarına ilişkin teorik ve saha çalışmaları yürütmeli ve öneriler hazırlamalıdırlar.
- ◆ Yukarıda önerilen türde bir sistemin kurulması halinde ve her halükarda imkanları dahilinde, yerinden edilenlerle ilgili makro projeler hazırlayarak hayata geçirmelidirler.
- ◆ İlgili STK'lar, geri dönüşlere ilişkin alternatif ve kapsamlı proje ve programlar geliştirmeli ve bunları yetkililer ve ilgili kesimlerle paylaşmalıdır.
- ◆ Anılan türdeki çalışmaları hayata geçirmek için hükümet, yerel yönetimler, UNDP ve AB gibi kurumlarla işbirliğine açık olmalı, bu konuda tecrübeli olan uluslararası STK'lardan destek almalıdır.

J. Sonuç

Yerinden edilenler sorunu bazı çözüm girişimlerine karşın büyüyerek devam eden ve gittikçe karmaşık hale gelen bir olgudur. Sorunun büyüklüğü, ulusal ölçekte, kapsamlı bir program geliştirme zorunluluğunu açığa çıkarmıştır.

İlgili devlet birimlerinin, STK'ların ve anılan uluslararası kurumların bir araya gelmesiyle, gerçekçi ve kapsamlı bir program bir an önce geliştirilmeli ve projeler yoluyla hayata geçirilmelidir. Bu program ve projelerin hazırlanması ve uygulanması aşamalarında, yerinden edilenlerin katılımı esas alınması, toplumsal mutabakatın sağlanması ve güven ilişkisinin yeniden tesis edilmesi bakımından hayatidir.

Yerinden edilme sorununun kalıcı ve sürdürülebilir çözümü için adalet duygusunun toplumda oluşması önemli bir unsurdur.

Kamuoyunda, medyada, STK'larda, OHAL döneminde yaşanan insan hak ve ihlallerine ilişkin yapılan tartışmalar adalet ile ilgili toplumda ciddi bir beklentinin olduğunu ortaya koymaktadır. Yerinden edilenlerin yeni bir başlangıç yapabilmesi, adalet beklentisinin giderilmesi ile mümkün olacaktır.

Program ve projeler, devletin yukarıda anılan uluslararası yükümlülüklerine uygun olarak hazırlanmalı ve hayata geçirilmelidir.

Etkin bir programın hayata geçirilmesi için de mutlaka çatışmasızlık sağlanmalıdır.

Başka ülke örneklerinde olduğu gibi samimi, profesyonel, kapsamlı ve gerçekçi bir programın geliştirilmesi ve işbirliği içinde hayata geçirilmesi halinde, birkaç yıl içinde bu konuda büyük bir gelişimin sağlanabileceği inancındayız.

Kaynakça

- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Doğan vd./Türkiye, Başvuru No: 8803-8811/02, 8813/02 ve 8815-8819/02, 29 Haziran 2004.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Akdıvar vd./Türkiye, Başvuru No: 21893/93, 16 Eylül 1996.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Ayder vd./Türkiye davası, Başvuru No:23656/94, 8 Ocak 2004.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Cemal ve Nurhayat Güven/Türkiye, Başvuru No: 31848/96, 22 Mayıs 2001.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Dulaş/Türkiye, (No:25801/94), 30 Ocak 2001.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçyer/ Türkiye, Başvuru No: 18888/02, 12 Ocak 2006.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İpek/Türkiye, Başvuru No: 25760/94, 17 Şubat 2004.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İşçi/Türkiye, Başvuru No: 31849/96, 25 Eylül 2001.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kemal Güven/Türkiye, Başvuru No: 31847/96, 22 Mayıs 2001.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Menteş ve Diğerleri/ Türkiye, Başvuru No: 23186/94, 24 Temmuz 1998.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Selçuk ve Asker/Türkiye, Başvuru No: 23184/94, 23185/94, 24 Nisan 1998.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yöyler/Türkiye, Başvuru No: 26973/95, 24 Temmuz 2003;
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, <http://www.yargitay.gov.tr/aihm/sozlesme.html>
- Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi 1563 Sayılı Tavsiye Kararı. (Recommendation 1563 of the European Council Parliamentary Assembly "Humanitarian situation of the displaced Kurdish population in Turkey"), 18 September 2002.
<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/TA02/EREC1563.htm>
- Avrupa Sosyal Şartı, http://www.avrupakonseyi.org.tr/tur/antlasma/aas_35.htm
- Bağımsız İletişim Ağı Projesi, http://www.bianet.org/index_root.htm
- Barut, M., Zorunlu Göçe Maruz Kalan Kürt Kökenli T.C Vatandaşlarının Göç Öncesi Ve Göç Sonrası *Sosyo Ekonomik, Sosyo Kültürel Durumları, Askeri Çatışma Ve Gerginlik Politikaları Sonucu Meydana Gelen Göçün Ortaya Çıkardığı Sorunlar Ve Göç Mağduru Ailelerin Geriye Dönüş Eğilimlerinin Araştırması ve Çözüm Önerileri. http://www.gocder.net/rprlr/goc_raporu.doc
- Birleşmiş Milletler, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme
<http://www.unhcr.org.tr/docs/sozlesme.pdf>.
- Birleşmiş Milletler ,'Ülke İçinde Yerinden Edilenlere İlişkin Yol Gösterici İlkeleri
<http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/d2e008c61b70263ec125661e0036f36e?Opendocument>
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı-Türkiye <http://www.undp.org.tr>
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı-Türkiye katkısıyla Van Valiliği tarafından hazırlanan Van Pilot Projesi
<http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=646>
- Diyarbakır Barosu'nun 1998 tarihli bölge raporu. www.gocder.net
- Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
<http://www.belgenet.com/arsiv/bm/bmekohak.html>
- Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme
<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/irkayrim.html>
- HRW, IHD ve KHRP tarafından Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül'e 22 Şubat 2005 tarihinde gönderilen mektup, <http://hrw.org/turkish/pdf/2006/turkey022206tur.pdf>
- Human Rights Watch, "Göç Ettirilmiş ve Yüzüstü Bırakılmış, Türkiye'nin Başarısız Köye Dönüş Programı", Vol. 14, no. 7 (D), ss, 26-27. <http://www.hrw.org/reports/2002/turkey/>
- İçişleri Bakanlığı, 17 Ağustos 2005 tarihli 'Yerlerinden Olmuş Kişiler Sorunu ile Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesine Yönelik Tedbirler', Çerçeve Metin:
http://www.icisleri.gov.tr/_Icisleri/Web/Gozlem2.aspx?sayfaNo=722
- İHD, TOHAV, Diyarbakır Barosu, Ağrı Barosu, GÖÇDER ve HRW tarafından ortak olarak hazırlanan "5233 Sayılı Yasa Adil Değildir" başlıklı deklarasyon, 25 Şubat 2006 http://www.tohav.org/zorunlugoc/5233_sayili_yasa_Adil_Degildir.pdf

İskan Kanunu, no:2510, 21 Haziran 1934
Köy Kanunu, no:442, 26 Mart 1985
Kurban, D., Yüksekseker, D., Çelik A. B., Ünalın, T., Aker, T., Zorunlulu Göç İle Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası, TESEV Yayınları, Haziran 2006
Kürt İnsan Hakları Projesi Raporu, Ülke İçinde Göç Ettirilen İnsanlar: Türkiye'deki Kürtler, Haziran 2002, www.khrp.org
Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme <http://www.belgenet.com/arsiv/bm/bmsiyasihak.html>
Mülteciler ve Yerinden Edilen İnsanlar İçin Barınma ve Mülkiyetin Tazminine İlişkin Prensipler, E/CN.4/Sub.2/2005/17 <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/146/95/PDF/G0514695.pdf?OpenElement>
OHAL Bölge Valiliğinin kuruluşu hakkında KHK, no:285, 10 Temmuz 1987.
Peker, B., Mithat Sancar, Mülteciler ve İltica Hakkı, İnsan Hakları Derneği Yayınları.
Radikal Gazetesi, <http://www.radikal.com.tr/>
Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılınması Hakkında Kanun, no:5233, 17 Temmuz 2004, <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5233.html>
TESEV, Türkiye'de Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Tespitler ve Çözüm Önerileri, TESEV, www.tesev.org.tr
TESEV, Zorunlu İç Göç Sonrası Köye Dönüş-Ön Rapor, 2004 http://www.tesev.org.tr/etkinlik/zorunlu_goc_rapor.doc
Tunceli Barosu Yönetim Kurulu tarafından Ağustos 2003'te hazırladığı rapor "Tunceli'de Boş Köy ve Mezraların Durumu, Köye Geri Dönüşte Engeller ve Çözüm Önerileri".
Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2003 Yılı Düzenli Raporu, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2003/rr_tk_final_en.pdf
Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/rr_tr_2004_en.pdf
Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm>
Uluslararası Mayın İzleme Komitesinin Mayıs 2003 tarihli Türkiye Raporu, Mayısız Türkiye Girişimi, www.mayinsizbirturkiye.org
Üstel, F., Bölgenin ve Devletin Sırtındaki Kambur Koruculuk, Göç Der Haber Bülteni, No.26
Yerinden Edilen ve Mültecilerin Geri Dönüş Hakkına İlişkin Tavsiye Kararı, E/CN.4/SUB.2/RES/2002/30 <http://www.badil.org/Documents/Durable-Solutions/UN-Sub/Res-2002-30.htm>

